

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / PESACH 2022 / JAARGANG 32 / NR. 127

Herdenken
Theater Na de Dam

Hetty Berg
Joods Museum Berlijn

Chaja Polak
Tegen kritiekloosheid

“Waarom
vind jij het
belangrijk om
te herdenken?”

Antwoord weten?
Scan de QR-code

freyda
Over Joods leven

Welke vragen heb jij?
www.freyda.nl

JOODS NEDERLAND
IN ACTIE VOOR

Oekraïne

**Meerdere Nederlands Joodse organisaties hebben de handen
ineengeslagen om Oekraïense vluchtelingen met een
Joodse achtergrond te helpen. U kunt ook helpen!**

WAT KUNT U DOEN?

In eerste instantie kunt u geld doneren via het Joods Humanitair Fonds.
Dat kan op rekeningnummer: **NL16ABNA 0571 848 737** ten name van het
Joods Humanitair Fonds onder vermelding van “Oekraïne actie”.

Verder kunt u de website van JMW, **www.joodswelzijn.nl**, in de gaten houden.
Op de website worden de extra nieuwsbrieven van JMW geplaatst
en worden alle vragen en eventuele benodigdheden bijgewerkt.

Benjamin 127 / jaargang 32 / **Pesach 2022 / Chag Sameach**

Herdenken na de Dam / 6

DICHTERBIJ DAN OOI: MAAS THEATER EN DANS, FOTO GUIDO BOSUA

Inhoudsopgave

- 4** JMW nieuws / **Herdenken en vrijheid**
- 8** Hoofdinterview / **Hetty Berg**
- 12** Ergernissen / **Over van alles**
- 14** Literatuur van A-Z / **B van Bellow**
- 16** Joodse humor / **Mokumse humor**
- 18** Column Krantz / **Cold Case**
- 20** Herdenken / **Chaja Polak**
- 22** Joodse studentenhuizen / **Leiden**
- 24** Mediene / **Zierikzee**
- 27** Feestdagen / **Pesach**
- 28** Mijn Leven / **Maayan Ben Gal**
- 30** Historisch / **Hein van der Bruggen**

- 32** Eten / **Veganistisch Tel Aviv**
- 34** Eitzes / **Namenmonument**
- 36** Freyda / **Shula Tas**
- 38** Uitgelicht / **Groepshulpverlening**

Agenda/groepen, Lev, Mediene,
CDR, Sjoekertjes en BSP **vanaf pagina 40**

Herdenken en vrijheid

Op het moment dat ik dit voorwoord aan het schrijven ben duurt de oorlog in Oekraïne al een week voort. Een maand geleden had ik niet kunnen denken dat Europa zo snel zo onherkenbaar veranderd zou zijn. Ons hart en onze gedachten gaan uit naar uit naar alle getroffen van het geweld, iedereen die halsoverkop op de vlucht heeft moeten slaan of die nu in angst in een schuilkelder verkeert.

Ook leven wij mee met Oekraïners in Nederland, die nu vrezen voor het leven van familie en vrienden. Oekraïense vluchtelingen met een Joodse achtergrond die Nederland weten te bereiken zullen wij op alle mogelijke manieren tot steun proberen te zijn. Ik hoop ten eerste dat deze tekst alweer achterhaald is wanneer u het te lezen krijgt, dat de oorlog is beëindigd en de Russen zich uit Oekraïne hebben teruggetrokken.

Toeval of niet, de oorlog in Oekraïne ligt ook erg dichtbij de thema's die deze maanden voor ons liggen. Eind april en begin mei herdenken wij de Sjoa, tijdens Jom Hasjoa en de nationale herdenking op 4 mei. Op 5 mei wordt in Nederland vervolgens de vrijheid gevierd. Bevrijding is een thema dat op de Joodse kalender eveneens rondom dezelfde tijd herdacht wordt, wanneer tijdens Pesach de bevrijding van het Joodse volk uit de Egyptische slavernij gevierd en herdacht wordt. Dat dit Pesachnummer van de Benjamin in het kader van herdenken staat, is dan ook geen toeval.

Herdenken vinden we bij JMW een belangrijk thema. Al jarenlang organiseren wij op 4 mei een herdenking in het verzetsmuseum waar we mensen de mogelijkheid geven om hun vermoorde familieleden te herdenken. Omdat we weten hoe belangrijk het is om een plek te hebben waar dit in een vertrouwde omgeving kan gebeuren. Daarnaast denken wij dat de manier waarop de Sjoa in de Nederlandse samenleving herinnerd en herdacht wordt, zowel door leden van de Joodse gemeenschap als door de bredere samenleving, voor de Joodse gemeenschap van belang is. Hoe ziet de toekomst van herdenken eruit? Wat betekent herdenken voor de volgende generaties?

Dat is dan ook de reden dat 'Herdenken en herinneren WO2' een van de thema's is van de onderzoeksagenda voor Joods Nederland die JMW in samenwerking met ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld afgelopen najaar publiceerde. Deze onderzoeksagenda benoemt vijf onderzoeksthema's die van belang zijn voor de Joodse gemeenschap in Nederland, en waarvan JMW meent dat er meer onderzoek naar gedaan zou moeten worden. Op die manier hopen wij de wereld van de academie met het maatschappelijk veld te verbinden, zodat de kennis en uitkomsten van dergelijk onderzoek voor de gemeenschap ingezet kunnen worden.

Die onderzoeksagenda voor Joods Nederland is onderdeel van een bredere samenwerking met ARQ in het project Kennis voor de Toekomst. Dat resulteerde tevens in een mooi rapport die de huidige werkwijze van JMW beschrijft en vastlegt. Dat is van belang om inzicht te krijgen in het werk dat JMW doet en de kennis en kunde voor de toekomst te waarborgen en te verbeteren. Het complete rapport is, evenals de onderzoeksagenda, op onze website te bekijken en te downloaden.

Op onze website kunt u ook kijken naar ons recente animatiefilmpje met als titel 'het huis van JMW'. Daarin krijgt de kijker een rondleiding door onze organisatie, voorgesteld als een huis met verschillende kamers. Zo is er een kamer Joods Leven, waar u andere mensen met een Joodse achtergrond kunt ontmoeten en kunt deelnemen aan een scala aan activiteiten, en een kamer Hulp- en Dienstverlening, waar u in gesprek kunt met een van onze maatschappelijk werkers. Ook intern zijn wij steeds meer bezig om de organisatie in te richten in lijn met dit 'huis van JMW'.

Er gebeurt een hoop en we gaan door zowel met wat er acuut nodig is, als met onze vaste werkzaamheden en met de vernieuwingen die we daarin kunnen aanbrengen. Voor nu wens ik u een fijne Pesach toe, een chag sameach, en alvast een goede en betekenisvolle herdenking.

Margo Weerts, *directeur-bestuurder JMW*

Herdenken te midden van geweld

Het oorlogsverleden als les, dat het nooit weer mag gebeuren, dat telt heel sterk voor schrijfster Chaja Polak, die over herdenken praat in dit nummer. Leren we die les ooit wel, kunnen we ons afvragen bij iedere nieuwe geweldduitbarsting, zoals bijvoorbeeld in Oekraïne? Zelfs genocides zijn de wereld niet bespaard gebleven sinds de Sjoa. Het geweld en alle verschrikkingen accumuleren, stompen ons af en overschaduwden op een gegeven moment wellicht de herinnering aan de industriële, methodische moord op het Joodse volk. Het unieke karakter van de Sjoa blijft, zoals Polak dat ook zegt, het ijkpunt van het kwaad. Maar hoe voorkomen we gezamenlijk dat het voor toekomstige generaties net zo abstract wordt als bijvoorbeeld de slachtingen van de Mongoolse veroveraar Dsjengis Khan? Of als de afgevlakte verbeeldingen in superheldenfilms? Hoe te herdenken?

Het passieve herdenken van twee minuten stilte op de Dam met, zoals Polak dat heeft beschreven, een wat 'militaristische' invulling, is niet genoeg, was wellicht nooit genoeg en zal zeker niet genoeg zijn in een toekomst waarin de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog steeds meer vervaagt. Actief herdenken, zoals Theater Na de Dam (zie ook dit nummer) dat doet en het voorlezen van 'getuigenisliteratuur' op scholen en andere plekken, zal een steeds grotere rol moeten spelen om de kloof met het verleden te overbruggen. Hetty Berg heeft de unieke taak om dit niet alleen voor de vele internationale bezoekers van het Joods Museum Berlijn te doen, maar ook voor de Duitsers zelf. Die zien Joden steeds eendimensionaler als slachtoffers lijkt het, en weten nauwelijks van het rijke Joodse leven in hun midden van voor de Sjoa. Dat weer levend maken is ook een manier van herdenken.

Ferry Biedermann,
hoofredacteur

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 8.000 exemplaren. Het blad wordt op aanvraag gratis verstuurd naar in Nederland wonende abonnees en is ook online te lezen. Woont u in het buitenland en wilt u de papieren Benjamin? Dan wordt u voor de extra kosten na aanmelding door JMW gefactureerd voor de volgende vier nummers. U kunt zich abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina www.joodswelzijn.nl/abonneren.

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam. Het volgende nummer 128, Zomer 2022, verschijnt 9 juni 2022.

Benjamin redactie

Hoofredacteur: Ferry Biedermann
Redactie: Karien Anstadt, Marianne Fuchs, Manja Pauka, Wouter van der Schaaf, Patrick Sternfeld, Jolan Toff, Asjer Waterman
Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
tel 088 165 22 00
E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
www.joodswelzijn.nl/benjamin-magazine

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Hetty Berg, foto Yves Sucksdorff / Jüdisches Museum Berlin

Voorstelbaar herdenken

Met Theater Na de Dam

TEKST MANJA PAUKA FOTO'S GUIDO BOSUA

Te midden van de doorlopende nationale discussie over herdenken is het fenomeen Theater Na de Dam sinds 2010 een begrip geworden. Het beschrijft zichzelf als ‘manifestatie’ op 4 en 5 mei. Ook tijdens corona konden via podcasts, live-streams, video-opnames of begeleide wandelingen nog 100 van de 120 voorstellingen doorgaan. Hopelijk kan er dit jaar weer meer.

Samen met Eymert van Manen en Bo Tarenskeen is Jaïr Stranders, (Sittard, 1978) de bedenker van Theater Na de Dam. Jaïr en Bo werden kort na hun afstuderen aan de theaterschool betrokken bij brainstorm op initiatief van toenmalig burgemeester van Amsterdam Job Cohen, om mee te denken over de toekomst van het herdenken en viereen op 4 en 5 mei. De Dodenherdenking was in de jaren daarvoor

Jaïr Stranders

steeds meer groepen gaan herdenken, zoals nieuwe veteranen en slachtoffers van recente rampen. De gedachte was dat als het inclusief gemaakt wordt voor meer groepen, de betrokkenheid bij de herdenking vanzelf toeneemt. Het gevolg was dat er discussies ontstonden over wie er wel, en niet herdacht

moesten worden. Hierdoor nam de polarisatie juist toe en verloor de herdenking nog meer aan betekenis.

Jaïr, die ook een master in de filosofie heeft behaald, heeft duidelijke ideeën over wat herdenken in een samenleving voor betekenis moet hebben om verbindend te kunnen zijn. Hij gelooft in de kracht van verhalen, en door zijn theaterachtergrond is hij in staat om een gelaagde voorstelling te maken.

Jong en oud

Het begon in 2010 met acht voorstellingen in kleine theaters rondom de Dam, aansluitend aan de Nationale Dodenherdenking op 4 mei. Jaar na jaar groeide het project en inmiddels zijn er vele voorstellingen in het hele land waarvan een derde wordt gemaakt en gespeeld door jongeren. Dit zijn vaak deelnemers aan

jeugdtheaterscholen en ze gaan in groepjes van twee of drie in gesprek met ouderen uit hun buurt over wat die tijdens de oorlog hebben meegemaakt.

“Dat hoeven niet persé Joodse ouderen te zijn, het idee is juist dat ieder verhaal telt,” legt Jaïr uit. “Zo kan bijvoorbeeld ook iemand vertellen dat hij een Joods klasgenootje, of vriendje had dat plotseling uit de klas verdween. En dat diegene na de oorlog op zoek ging en toen pas achter de schokkende waarheid kwam. Maar ook bijvoorbeeld verhalen over de hongervinter, het verzet, of de dagelijkse zorgen door schaarste tijdens de oorlog mogen er allemaal zijn.”

Die persoonlijke verhalen worden verwerkt in een voorstelling die allerlei vormen kan hebben. Bijvoorbeeld een wandeling door de buurt, waarbij op diverse plaatsen de jongeren iets uitbeelden of vertellen over wat hen is verteld en welke indruk dat op hen maakte.

Juist door deze gelaagdheid krijgen de verhalen meer kracht. Jaïr vertelt dat een jonge deelnemer hem eens vertelde dat hij opeens zijn buurt met heel andere ogen bekeek.. Juist dit, het bijbrengen van historisch besef bij spelers én publiek, is de kern van wat Theater Na de Dam wil bereiken.

“Wij volgen met 4 en 5 mei eigenlijk het zelfde proces als tijdens de sederavond.”

Jaarlijks zorgt Theater Na de Dam ervoor dat rondom 4 en 5 mei ook tientallen voorstellingen door theaterma-

kers op de planken worden gezet. Behalve dat jonge pas afgestudeerden aan theaterscholen worden uitgenodigd iets prikkelends met de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog te doen, werken ook vele bekende theatermakers graag mee.

Sinds 2011 is er ieder jaar een voorstelling in het Koninklijk Theater Carré in Amsterdam op 4 mei om 21 uur waaraan altijd grote namen meewerken. Het thema van dit jaar is Blinde Vlekken. “Daarbij moet je denken aan de complexe oorlogsgeschiedenis van Nederlands-Indië, maar ook aan hoe de Joden na de oorlog onwelkom werden onthaald,” zegt Jaïr.

Vragen die hij daarbij inspirerend vindt zijn: Hoe gaan we om met onze geschiedenis? Hoe kan herdenken helend zijn voor een samenleving? Hoe zorg je er voor dat je mensen die niets van de oorlog weten erbij betreft? En, hoe zorg je tegelijkertijd dat de mensen die vanuit hun achtergrond al als vanzelf betrokken zijn zich óók blijvend gehoord voelen? “Wie de geschiedenis niet kent is gedoemd deze te herhalen,” haalt Jaïr de filosoof George Santayana aan.

Joodse inspiratie

Jaïr woont in de Amsterdamse Pijp samen met zijn vrouw, de actrice Sam Ghilane, en hun dochtertje Aviv van drie jaar oud. Zijn vader is in 1944 geboren in een Zwitsers vluchtelingenopvangkamp. Zijn Joodse moeder overleefde de oorlog door het gemengde huwelijk van haar ouders. Van zijn vijfde tot zijn negende woonde Jaïr met zijn ouders in Israël, op zoek naar meer Joods leven,

wat zij uiteindelijk vonden na hun terugkeer uit Israël bij de Liberaal Joodse Gemeente.

De Joodse traditie speelt mee bij Theater Na de Dam: “Wij volgen met 4 en 5 mei eigenlijk het zelfde proces als tijdens de sederavond. Eerst staan we stil bij het oorlogsverleden. Dan denken we aan de bevrijding. En daarna maken we een brug naar het heden en stellen we elkaar vragen over wat leven in vrijheid nu betekent,” zegt Jaïr.

Zijn belangstelling voor geschiedenis en filosofie is iets wat er al jong in zat. “Het is heel Joods om met geschiedenis bezig te zijn. Eén van de kenmerken van Joden is dat zij altijd weten wat hun persoonlijke familiegeschiedenis is, of bezig zijn om dat uit te zoeken.”

Zijn moeder, die vier maanden geleden onverwacht overleed, had een heel goed geheugen en wist ook altijd van alles over iedereens familieachtergrond. In mei 2021 werd zij in het kader van een jongerenvoorstelling van Theater Na de Dam in Alphen aan de Rijn, haar geboorteplaats, geïnterviewd over haar herinneringen aan de oorlog. De jongeren maakten een audiowandeling die Jaïr samen met zijn moeder nog afgelopen mei kort kon lopen.

Jaïr is dankbaar dat hij dat nog heeft kunnen doen en vertelt dat het veel indruk op hem maakte. Hij hoorde bekende én onbekende feiten en verhalen van zijn moeder. Hij begreep op dat moment nog eens waarom hij het werk met Theater Na de Dam is gaan doen. •

Opvoering Dichterbij dan ooit, Maas theater en dans

Duitsers iets over Joden bijbrengen

Nederlandse museumdirecteur in Berlijn

TEKST MARGALITH KLEIJWEGT FOTO'S YVES SUCKSDORFF/JÜDISCHES MUSEUM BERLIN

Hetty Berg, voormalig manager museale zaken en hoofdconservator van het Amsterdamse Joods Museum, werd in 2019 gevraagd te solliciteren naar het directeurschap van het Joods Museum in Berlijn. Uit zichzelf had ze die stap niet gezet, maar als je voor zoiets wordt gevraagd zeg je niet snel nee.

Ze hadden in Berlijn een rumoerige periode achter de rug na het plotselinge vertrek van de vorige directeur. Peter Schäfer ging weg nadat er steeds meer kritiek kwam op de manier waarop hij en het museum zich opstelden in gevoelige politieke kwesties.

Monika Grütters, regeringscommissaris voor cultuur en media, was verheugd Berg te kunnen benoemen, zij zou het museum weer in rustiger vaarwater brengen. De actieve Joodse gemeenschap in Berlijn was ook blij en hoopte met de komst van Berg meer bij het museum betrokken te raken. In de afgelopen jaren was er volgens hen een afstand ontstaan, ze hadden het gevoel er niet meer bij te horen. Ze kunnen gerust zijn, zegt Berg nadrukkelijk: "Natuurlijk wil ik dat ze zich er thuis voelen, stel je voor!"

Heden en verleden

Ze beschouwt het als "een eer" om dit prestigieuze museum te leiden. Het gebouw werd ontworpen door Daniel Liebeskind, de architect die ook het Holocaust Namenmonument in Amsterdam realiseerde. Regelmatig kijkt ze trots om zich heen als ze door de gangen van het imposante museum loopt.

Maar daarnaast is er nog veel meer: talloze educatieve programma's, een mobiele tentoonstelling die per bus langs scholen reist, een kersvers kindermuseum ANOHA. Er worden workshops gehouden, lezingen gegeven en de bibliotheek wordt ook heel goed bezocht.

"Wij willen een plek zijn waar je betrouwbare informatie krijgt over Joods leven en de Joodse geschiedenis. Een museum dat gaat over het heden en verleden en dat thema's als identiteit, gender en migratie niet uit de weg gaat." We spreken elkaar in Amsterdam waar ze regelmatig naartoe reist om haar vader, haar kinderen en vrienden te bezoeken.

Hetty Berg verdiende haar sporen in Amsterdam waar ze decennialang werkzaam was en waar ze een belangrijke bijdrage leverde aan de groeiende populariteit van het toen nog Joods Historisch Museum. Nu zette ze dus de stap naar die veel grotere instelling met meer dan tweehonderd medewerkers. Gelukkig kende ze Berlijn en sprak ze goed Duits omdat ze er al eerder met haar partner, fotograaf Frederic Brenner, een klein jaar had doorgebracht.

Bijzondere rol in Duitsland

Het museum opende in 2001 haar deuren en werd meteen een gigantisch succes met gemiddeld 800.000 bezoekers per jaar voordat Covid toesloeg. Vijfenzeventig procent van de bezoekers komt uit het buitenland en hoe blij Berg ook is met die belangstelling is het haar streven om veel meer bezoekers uit Berlijn en Duitsland naar het Joods museum te trekken.

"Het museum vervult een maatschappelijke rol en daarom willen we zoveel mogelijk mensen die deel uitmaken van de Duitse samenleving over de Duits-Joodse geschiedenis informeren. We willen ze kennis laten maken met de Joodse cultuur, in het verleden én het heden, en ze inzicht

geven in vooroordelen en stereotypen en hoe divers het Jodendom is. Het is onze intentie dat een bezoek aan ons iets bij de museumbezoeker in beweging brengt: meningen, gedachten, gevoelens.”

In het Joods museum in Amsterdam, waarmee ze binnenkort samen de tentoonstelling Liefde en lust in het Jodendom gaat samenstellen, waren de omgangsvormen informeel en de lijntjes kort. In Berlijn moest ze wennen aan de hiërarchische cultuur, ze probeerde haar staf ervan te doordringen dat tegenspraak juist noodzakelijk was. De deur van haar kamer blijft te allen tijde open, Berg, lachend: “Daar moesten ze wel aan wennen.”

“Makkelijker om Joden alleen als slachtoffer te zien.”

Voor veel Duitsers zijn Joden toch iets bijzonders, heeft ze gemerkt: “De meesten hebben nog nooit een Jood ontmoet, de welwillende Duitser vindt zo’n kennismaking iets speciaals, maar als men een Jood ontmoet die de Sjoa heeft overleefd is dat confronterend want daar hangt een bijna heilig aura om.” Duitsers, merkt Berg, weten vaak niet goed wat ze met Joden aan moeten, onwetendheid speelt een rol, maar ook ongemak, schaamte om wat er gebeurd is in de Tweede Wereldoorlog waar hun ouders en grootouders wellicht een actieve rol in hebben gespeeld. Terwijl Berg graag de rijkdom en de verscheidenheid van het Joodse leven wil laten zien, is er in Duitsland vooral aandacht voor de Sjoa en voor antisemitisme. “Duitsers hebben geen idee hoe het normale Joodse leven eruitziet, op scholen gaat het bijna alleen over de Holocaust en het antisemitisme, misschien is het op een bepaalde manier ook makkelijker om Joden alleen als slachtoffer te zien.”

Herdenken

Daarom is herdenken ook heel belangrijk in Duitsland, vertelt Berg. Op dat soort momenten kun je wat met dat schuldgevoel en kan iedereen hard roepen heel erg tegen antisemitisme te zijn. “Met name de jongere Joden voelen zich in de slachtofferrol geduwd, alsof dat de rol is die ze vanuit de Duitse samenleving opgelegd krijgen. Ze vervullen een functie waar ze niet om hebben gevraagd, de nieuwe generatie voelt zich door de Duitse samenleving in een rol geduwd waar ze niet altijd zin in hebben.” Praten over dat spanningsveld tussen hoe anderen jou zien en hoe jij jezelf wil zien, levert hele interessante discussies op, vertelt Berg. Afgelopen zomer waren in de tuin van het museum een zestal Joodse sprekers met volstrekt verschillende achtergronden uitgenodigd, zoals een man die ultraorthodox was opgevoed en nu liberaal is, en een seculier opgevoede vrouw uit Rusland die

een orthodox seminarie had opgezet om vrouwen van rabbijnen goed hun rol te laten vervullen. Stuk voor stuk mensen die tijdens hun leven van koers veranderden zoals dat vaak gaat in het leven. “De aanwezige niet-Joodse gasten waren perplex toen ze zagen dat de Joodse identiteit een dynamisch proces kan zijn. Die realisatie dat Joods zijn uit meerdere dimensies bestaat, was precies wat ik wilde bereiken.”

Joodse familie met oorlogstrauma

Berg raakte als kind al geïntrigeerd door het Jodendom, ze zocht op eigen initiatief naar aanknopingspunten want die werden haar niet vanzelfsprekend aangereikt. Ze werd in Den Haag geboren en woonde later in Ede samen met haar vader, moeder en twee zusjes. De Joodse tradities werden in huize Berg overgeslagen. Er werd thuis niet veel over de oorlog gesproken omdat het een beladen onderwerp was.

“Mijn vader werd op mijn negende een paar maanden in een psychiatrische kliniek opgenomen als gevolg van zijn oorlogstrauma, dus bleef de oorlog bij ons thuis iets angstigs. We deden niets aan het Jodendom, maar we aten alleen geen varkensvlees, wel matzes, maar dan met Pasen en niet met Pesach. Mijn moeder nam ons wel eens mee naar de liberale gemeente in Arnhem voor Chanoeka en Poerim maar mijn vader wilde er niets mee, het was te bedreigend.”

“Wat ik als kind meekreeg was voornamelijk negatief vanwege het trauma en de pijn.”

Desondanks zocht Berg als enige van de drie zusjes toenadering tot het Jodendom, met de verwachting dat er meer was dan alleen maar ellende. Haar eerste seder vierde ze samen met haar oma bij verre orthodoxe familieleden. “Ik herinner me nog dat de tekst er in een supertempo werd doorgejast. Het moest zo snel omdat het licht binnen afzienbare tijd zou uitgaan. Ik begreep er niets van die eerste keer, dat kwam ook omdat er niets werd uitgelegd.”

Maar deze wat moeizame kennismaking hield Hetty Berg niet tegen, integendeel. In haar puberteit ging ze Hebreeuws leren en bezocht ze iedere zomer haar familie in Israël. Haar ouders gaven haar alle vrijheid zich bezig te houden met het Jodendom en op haar twintigste werd ze lid van de Liberaal Joodse Gemeente Amsterdam. “Ik kon me niet voorstellen dat dat Jodendom geen waarde had, maar wat ik als kind meekreeg was voornamelijk negatief door het trauma en de pijn.

Het werd een zoektocht en ik heb mijn eigen weg daarin gevonden. Het werkte ook helend om een soort archeoloog van je eigen familiegeschiedenis te zijn. “Mijn oma had een aantal fotoboeken maar ze had een deel van de foto’s, voornamelijk die van vermoorde familieleden, eruit gehaald. Mijn oma vond dat je niet achteruit moest kijken maar vooruit. Ik wist dat ze in een van haar kasten nog oude foto’s bewaarde en die ging ik stiekem toch bekijken. Toen zij er niet meer was heb ik al die foto’s gekregen en geprobeerd de familieleden te identificeren.”

“Ik zocht naar
een waardevolle,
positieve invulling.”

De meeste foto’s waren van voor de oorlog, uit de tijd dat Joodse families en gezinnen onbekommerd hun leven leidden. Ook met dat soort beelden zou veel meer kunnen worden gedaan, zegt Berg: “Het probleem van Holocaustmusea is dat je zo weinig meekrijgt over het alledaags leven van voor de oorlog. Het leven van Joden wordt dan teruggebracht tot dat ene feit: de massamoord.” Keer op keer zegt ze hoe belangrijk het is de Joodse geschiedenis en cultuur te laten zien als meer dan Holocaust, de massamoord en vernietiging, waar de nadruk niet alleen op mag liggen: “Wat ik nu in het groot in het Joods Museum Berlijn doe, wilde ik eigenlijk als kind voor mezelf. Toen wilde ik weten wat het inhield om Joods te zijn, ik zocht naar een waardevolle, positieve invulling, via het museum wil ik de rijkdom en meerstemmigheid van het Jodendom laten zien, er is zoveel en het is belangrijk om dat over te dragen.”

Joods leven in Duitsland

Berg werkt in het land van de ouders waar nog lang niet iedereen zich tot dat bittere verleden weet te verhouden. Ze vertelt over de *Gedenkstunde des Deutschen Bundestages für die Opfer des Nationalsozialismus* in de Bundestag van

afgelopen januari. Zij was een van de genodigden bij deze jaarlijkse herdenking in een altijd volle Bundestag. De eerste spreker is altijd een overlevende die zijn of haar verhaal vertelt, de tweede spreker was dit keer Mickey Levy, voorzitter van de Knesset, het Israëliësch parlement. Zijn aanwezigheid, als vertegenwoordiger van het Israëliësch volk, op zo’n beladen plek maakte veel indruk. “Het was een mooie toespraak in het Hebreeuws. Levy werd aan het eind heel emotioneel, hij zei *kaddiesj* en begon te huilen. Het rare was dat ik toch een soort afstand en bevreemding voelde, misschien omdat ik in Duitsland was, ik denk dat het me in Nederland meer had geraakt.”

“We willen bezoekers
graag verbazen.”

De hedendaagse Joodse gemeenschap heeft weinig te maken met de vooroorlogse Joodse gemeenschap omdat de meeste Joden destijds zijn gevlucht en degenen die niet weg kwamen zijn vermoord. Er wonen in Duitsland inmiddels weer 200.000 Joden waarvan er ca. 100.000 zijn aangesloten bij een Joodse gemeente. “Berlijn is een actieve Joodse scene, een heterogeen gezelschap van Russischtalige Joden, Israëliërs, Joden uit Centraal Azië, Amerika, die diversiteit trok me ook. Er zijn ook veel sjoels in Berlijn, van ultra orthodox tot heel liberaal. Ik ga soms naar sjabbat-vieringen waar van alles komt, kunstenaars, queers, Haredi die hun gemeenschap hebben verlaten zoals de Amerikaanse schrijfster Deborah Feldman die nu in Berlijn woont, een super interessante mix van mensen.

“De verschillende levens en ervaringen van Joden willen we vanuit Joods perspectief laten zien in het museum en we praten daar niet alleen over, maar laten Joden zelf aan het woord. Neem bijvoorbeeld het videowerk waarin vijftig personen vertellen wat Joods zijn voor hen betekent. Daar zitten Russen en Israëliërs bij, Joden van kleur, een Turkse moslimvrouw die Joods is geworden, een transgender, van alles. We willen bezoekers graag verbazen.” •

10x ERGERNISSEN

Over van alles

We wisten al dat het talent van Jolan Toff om zich te ergeren aan anderen breed, uitgebreid en complex is. Hier bewijst hij nogmaals dat hij een meester is in het identificeren van zelfs de meest minutieuze ergerlijkheden.

- 1** Als je haast hebt en mensen staan midden op de roltrap zodat je er niet langs kan.
- 2** Sensatiezoekers die als er een keer iets niet goed gaat onmiddellijk de publiciteit zoeken. Bijvoorbeeld als ze in de trein een vertrouwelijk dossier vinden. Zij gaan daarmee naar de krant in plaats van dat terug te geven aan de organisatie aan wie dit behoort.
- 3** Iemand zegt op een dating app dat hij gevoel voor humor heeft. Het zou toch gek zijn als hij beweert dat hij geen gevoel voor humor heeft.
- 4** Rappers die koketteren met hun dubieuze verleden. "Ik was vroeger een boefje". Misdaad wordt gerelativeerd. Je hoort ze nooit zeggen dat ze netjes hun middelbare school hebben afgemaakt.
- 5** Mensen die op een feestje binnenkomen of weggaan zonder je even goeiedag te zeggen. Dat zijn dezelfde types die, als je ze op straat passeert, net doen alsof ze je niet zien.
- 6** Drammers die in een restaurant, zodra iets ze niet bevalt, dreigen een slechte recensie achter te laten.
- 7** Locals die het heerlijk vinden om af te geven op toeristen en daarbij vergeten dat zij zelf minimaal drie keer per jaar op vakantie gaan.
- 8** Automobilisten die, als je wilt passeren, steeds versnellen of die een file omzeilen door via het benzinestation te rijden.
- 9** "Not in my back yard" types die klagen dat in hun wijk betaald parkeren wordt ingevoerd terwijl dat al overal is. Of over windmolens die het uitzicht verpesten terwijl ze op drie kilometer afstand staan. Het allerergste waren de mensen die van alles bedachten om het Namenmonument niet in hun buurt te krijgen.
- 10** Mensen die gebruik maken van een bezorgdienst omdat ze zo nodig een zak chips moeten eten. Ze zijn te lui om naar een winkel te gaan.

FOTO: PATRICK STERNFELD

Ziekenhuis
Amstelland
wenst u een
kosjere Pesach.

Ziekenhuis
Amstelland

Ziekenhuisamstelland.nl

aangenaam dichtbij

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

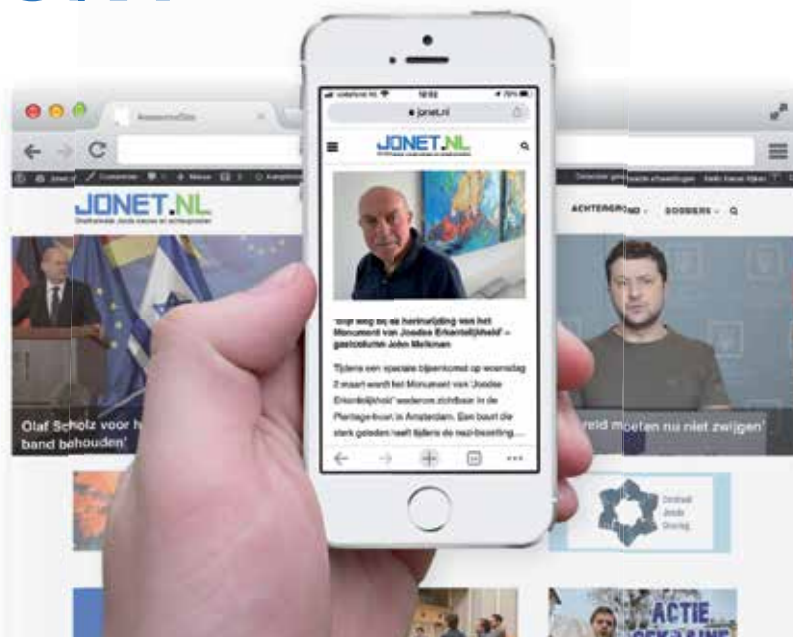
Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Wijkbewoners zijn van harte welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

JONET GAAT AL-TIJD DOOR !

JONET.NL
Onafhankelijk Joods nieuws en achtergronden

Ga naar **Jonet.nl**
voor nieuws en
achtergronden uit de
Joodse wereld

De B van Bellow

Niet te “ont-Joodsen”

TEKST WOUTER VAN DER SCHAAF

Aangeland bij de B. Dan is Bellow onvermijdelijk, Saul Bellow. Zoon van Russische ouders. Geboren als Canadees en gestorven als Amerikaan. Nobelprijswinnaar voor Literatuur 1976. Schrijver van beroemde boeken als *Herzog*, *The Dean's December*, *Humboldt's Gift*.

Na de toekenning van de Nobelprijs voor Literatuur zei Saul Bellow dat hij wel een schrijver, maar niet een Joodse schrijver genoemd wilde worden. Een opmerking die hij later door zijn onvolledigheid betreunde. Want, zo zei hij in een interview: “Als schrijver doe ik wat ik mijn hele leven heb gedaan, namelijk instinctief terugvallen op mijn eerste bewuste ervaringen. En die eerste bewuste ervaringen waren dat ik een Jood ben, een kind van Russische immigranten. Mij afwenden van deze oorsprong heeft me altijd volkomen onmogelijk geleken. Het zou verraad zijn aan mijn eerste bewuste ervaringen ‘to un-Jew myself’.”

Bij de keuze van Bellow als Joodse schrijver is het goed een bijzonder boekje uit zijn omvangrijke oeuvre ter hand te nemen: *To Jerusalem and back*, voor de eerste maal verschenen in 1976. Een interessant boekje omdat hier wellicht Bellow iets uit de doeken wil doen over zijn wortels, zijn persoonlijke verbondenheid met zijn eigen religieuze verleden en zijn band met Israël. En wellicht laat hij in dit *personal account* - de ondertitel van het boekje - iets zien van wat hem als romanschrijver beweegt en motiveert.

To Jerusalem and back begint in het vliegtuig van Londen naar Tel Aviv. Hij bevindt zich in een groot gezelschap Chassidiem. Het Jiddisch, de pijes, de gebeden in het gangpad. “*It is my childhood revisited*”, merkt hij op.

Helemaal als hij een uitgebreide discussie in het Jiddisch begint.

Joodse karakters

In zijn romans zijn Joden vaak de hoofdfiguren. In vrijwel alle gevallen beschikken zij niet over de makkelijkste karakters. In *To Jerusalem and back* schetst hij iets van zijn visie op deze karakters. “*Jews do, it is well known, make inordinate demands upon themselves and upon one another. I occasionally wonder whether that is why the world is so uncomfortable with them.*” Dit staat al op pagina 15. De karakters in zijn romans voldoen vrijwel altijd aan het beeld dat hij schetst van zijn bezoek aan Jeruzalem. “*Here in Jerusalem, when you shut your apartment door behind you, you fall into a gale of conversation – exposition, argument, harangue, analysis, theory, expostulation, threat, and prophecy.*” Het eindeloze debat. Waar hij zelf gretig naar luistert, met deze eigentijds klinkende conclusie: “*We are informed about everything. We know nothing.*”

Worsteling met het bestaan

De hoofdfiguren in de romans van Saul Bellow worstelen met hun bestaan. Worstelen met hun omgeving. In het bijzonder met hun meest nabije omgeving. Hun familie. Met zichzelf. *Seize the day* uit 1951 is daar een mooi voorbeeld van. De hoofdfiguur Wilhelm Adler, 44 jaar, veranderde zijn naam in Tommy Wilhelm om in Hollywood te kunnen

Literatuurlijfhebber of juist niet, laat je verleiden tot een lange ontdekkingsreis door de wereld van Joodse schrijvers. **In deze serie meanderen we van A tot Z door het pantheon van de Joodse auteurs, langs grootheden en iets minder bekende ploeteraars.** In alles geleid door de voorkeuren, inzichten en vondsten van Wouter van der Schaaf. **Deze keer de B.**

doorbreken. Kwam niet verder dan een figurantenrol. *"He had cast off his father's name, and with it his father's opinion of him."* Hij had de illusie dat je, door je naam te veranderen, je verleden kan weggooien.

*"I pay and pay.
I never see them."*

Hij leeft gescheiden van zijn vrouw en zijn twee zonen. *"I pay and pay. I never see them."* Hij verblijft in een hotel met de veelzeggend droefmakende naam "Gloriana". Een

de aandelenbeurs. Gekweld door zelfmedelijden wendt hij zich in wanhoop tot zijn vader. In een scène die zo uit de bijbelse tijden lijkt te zijn overgenomen, keert zijn vader hem de rug toe, stuurt hij zijn zoon weg, weigert hij de helpende hand te bieden.

Naamloos, gezinsloos, zonder geld. Geen andere ambitie dan dromen. Wilhelm Adler, alias Tommy Wilhelm. Kan het droeviger? Nauwelijks.

Vader-zoon relatie

Bellow schreef schrijnend over de vader-zoonrelatie. Het lijkt fictie. Tien jaar na zijn dood schrijft de zoon van Bellow, Greg, een boek waarin zijn eigen relatie tot zijn

Saul Bellow,
foto van de
omslag van
zijn boek
Herzog

verzamelplaats van eenlingen. In dat hotel woont ook zijn tachtigjarige vader. Ze gaan slecht met elkaar om. Vader was een succesvol arts. Zoon is momenteel werkloos. Vader minacht zijn zoon. *"His father was ashamed of him."* Wilhelm voelt elk moment het brandmerk van de mislukking.

Hij geeft zich over aan de arts Tamkin. Een charlatan, fantast en zwendelaar. Vol quasi wijsheden als *"seize the day"*. Hij troggelt Wilhelm zijn laatste geld af om mee te gaan speculeren. Alweer een illusie om rijkdom en faam te bereiken. Voorspelbaar verliest Wilhelm zijn inzet op

beroemde vader uitgebreid aan bod komt. En dan blijkt dat literatuur en werkelijkheid *"just too close"* zijn. Dat *Seize the day* een kopie is van de moeizame verhouding van Saul Bellow met zijn eigen vader. Dat de kinderen van Saul Bellow eerder zijn boeken zijn dan zijn eigen drie zonen. Miskenning en verongelijkheid voeren de boventoon in het boek van Greg. Waar *Seize the day* een afrekening is van Saul met zijn vader, is *Saul Bellow's heart – a son's memoir* het rechtzetten van een aantal zaken door de zoon van de beroemde schrijver. En zo wordt alles *a personal account*, in de fictie en de non-fictie van de vader en in de biografie van de zoon. •

Sam en Moos in Mokum

Schaamte over Max Tailleur

TEKST KARIEN ANSTADT

Max Tailleur, Mokumse stand-up comedian avant la lettre, mag in deze serie Joodse humor niet ontbreken. Zijn Sam en Moos hebben de twintigste eeuw overleefd en doen het nog altijd goed, ook op sociale media. Ondanks zijn succes was toch niet altijd iedereen enthousiast. Hoe zat dat?

Max Tailleur werd 12 juni 1909 in de Amsterdamse Jodenbuurt geboren. Het verhaal gaat dat hij als schooljongen al bezig was om zijn omgeving te amuseren. Toen hij later een serieus vak moest gaan leren, bleek hij daar minder talent voor te hebben. Zowel als handelsreiziger als diamantslijper kon hij het niet bolwerken. Tijdens de oorlog vluchtte hij naar Zwitserland en een aantal maanden na de D-Day invasie in Normandië sloot hij zich aan bij de Prinses Irene Brigade van Nederlandse troepen die tegen de Duitsers vochten. Hij deed vertalings- en verbindingswerk en ook optredens. Na de oorlog werd hij tekstschrijver voor cabaretiers zoals Snip en Snap. Op 7 november 1952 startte Tailleur met zijn cabaret De Doofpot aan het Rembrandtplein in Amsterdam waar hij de hele avond non-stop met veel succes Sam-en-Moos moppen vertelde. Tegen het eind van de jaren zestig was hij om gezondheidsredenen gedwongen te stoppen. Zoals eerder gezegd viel Max met zijn Doofpot niet bij iedereen in de smaak. "Jazeker, hij kon geweldig moppen vertellen," vonden velen. Maar de wat meer elitaire Joodse intellectuelen vonden het *not done* om zo vlak na de oorlog in het hartje van de oude Jodenbuurt moppen te tappen die nota bene zo stereotype bevestigend waren. "En dan deed hij dat ook nog met zo'n overdreven Jiddisch accent." Zij meden De Doofpot. Bovendien werd verteld dat onder het niet-Joodse publiek ook bezoekers zaten die tijdens de oorlog niet gedeugd hadden.

Vooroordelen en risjes

De eerste avond in De Doofpot opende Max met de volgende mop: Moos verkoopt ijs, op zijn karretje heeft hij een bord met de tekst: alleen voor christenmensen. Bram: "Maar Moos, ben je antisemiet geworden?" Moos: "Heb je mijn ijs geproefd?"

Max bracht volkse humor, vaak niet subtiel en soms wat grof. Maar wat velen binnen de Joodse gemeenschap vooral dwars zat, was dat stereotypen als Joden en geld, gewiektheid van Joden in de handel e.d. zijn moppen vaak kenmerkten.

Sam en Moos lopen in de Kalverstraat. Sam wijst Moos op een bord waarop staat: 'Word katholiek en verdien 25 gulden' en zegt: "Jij hebt toch geld nodig?" Moos vindt het een goed idee en loopt naar binnen. Even later komt hij weer buiten en zegt: "Fluitje van een cent, en kijk eens," en wappert met het briefje. "Ja, kijk eens," zegt Sam, "eigenlijk moet je mij de helft geven want ik heb je attent gemaakt op dat bord." Moos, zuchtend: "Joden, altijd bezig met geld."

Kwetsbaarheid en communicatie

Maar er was ook een andere kant: Max droeg zijn moppen op aan allen "die op het punt staan hun laatste hoop te laten varen, onder druk staan of in nood verkeren."

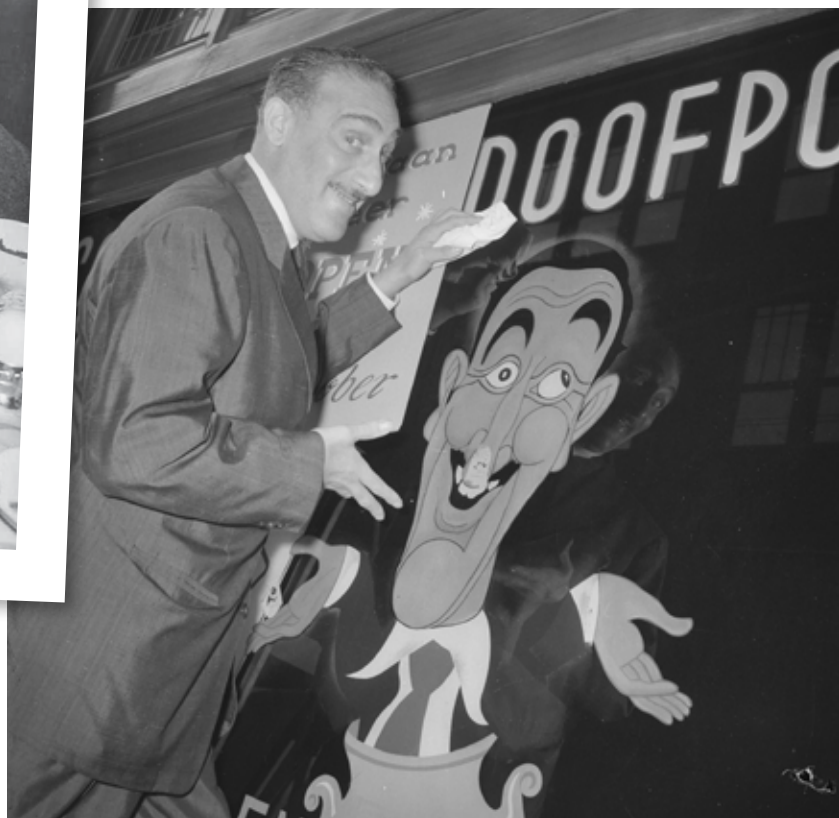
Oorlog - Sam en Moos hebben een opdracht in bezet gebied. Ze moeten een parachutesprong maken, een eindje lopen naar een muurtje waar twee fietsen staan en zich dan ergens melden. Zoals afgesproken springen ze op het juiste moment uit het vliegtuig maar helaas, de parachute ontvouwt zich niet. Sam: "Zul je zien dat die fietsen er ook niet staan."

"Heerlijk,
Amsterdams
Joodse humor."

Een nog altijd zeer actuele: Moos komt bij het woningbureau. Hij zegt: "Ik zoek een woning." Zegt de ambtenaar: "Hebt u een urgentieverklaring?" "Nee," zegt Moos. Zegt de man: "Komt u dan over 12 jaar maar terug." Vraagt Moos: "'s morgens of 's middags?"

Max Tailleur, 1963,
foto Ben van Meerendonk,
(CC BY-SA 2.0)

Nog een paar communicatie- en taalgrapjes: Saar en Moos zitten in de huiskamer. Zij leest de rouwadvertenties in de krant en hij rookt een pijpje. Op een gegeven moment zegt Saar: "Goh, ik lees hier dat Bram dood is." Moos: "Dat is jammer, hij zou net vandaag langs komen om een potje te kaarten." Zegt Saar: "Ja, dat staat er ook, in plaats van kaarten."

"Geintje, schat!"

Twee niet-Joden lopen naar de Dam. Zegt de een tegen de ander: "Hoe zou het toch komen dat Joden altijd een vraag met een wedervraag beantwoorden?" Zegt de ander: "Nou, ik weet een vraag die met geen mogelijkheid met een wedervraag beantwoord kan worden, zullen we dat eens testen?" Toevallig komt er net een Joodse man aan waarop de niet-Joodse man aan hem vraagt: "Is dit het Koninklijk paleis?" Waarop deze antwoordt: "Moet u er wezen?"

Joods Amsterdams?!

Max Tailleur had een archief met 30 tot 40 duizend moppen, die waren echt niet allemaal van hem. Bij leven had hij zelf toegegeven dat hij moppen die hij elders, ook in het buitenland, opving aan zijn repertoire toevoegde. Tijdens zijn show hoorde je hem echter vaak, tussen twee moppen door, zeggen: "Heerlijk, Amsterdams Joodse humor."

Maar wat maakte de moppen nou niet alleen Joods maar ook Mokums? Toch niet alleen omdat ze beginnen met "In de Kalverstraat lopen...". Het lijkt iets ondefinieerbaars, maar duidelijk een geval van 'kruisbestuiving'.

Een paar dingen vallen op: de 'echte' Mokummer, en die hoeft niet Joods te zijn, lijkt het hart op de tong te hebben, geeft ongevraagd commentaar en zet je graag op het verkeerde been. Ook maakt hij graag dubbelzinnige grapjes.

Markt in de Jordaan. Een studente die er net is komen wonen koopt een komkommer. Marktkoopman: "Schat, je kan hem altijd komme ruile." Meisje kijkt hem niet begrijpend aan. Koopman, met een knikje naar de lange vrucht: "As-ie niet past." Knipoog, grinnik: "Geintje, schat!"

De echte Mokummer kan het niet laten commentaar te leveren. Het is de laatste week van de Tour de France. Een man snelt op een racefiets door de stad. Mokummer: "Ben je verdwaald?" Zijn maat: "Het is die kant op," met een armgebaar naar Oud-Zuid, de wijk waarachter Frankrijk ligt.

Amsterdams Joodse humor en Amsterdamse humor zijn zeker niet identiek, maar Amsterdamse humor is wel degelijk schatplichtig aan Joodse humor, en misschien ook wel vice versa. •

*Bronnen: Ons Amsterdam, van 9 september 2015: Max Tailleur, omstreden moppenkoning
HP/De Tijd, van 20 augustus 2010: Het gein-gen van de Mokumer*

Max Tailleur,
weer in de
Doofpot
(1962), foto
Jac de Nijs

Cold Case Krantz

TEKST FERRY BIEDERMANN

Rabbijn Shlomo Krantz stond enigszins betuurd in de waterige lentezon voor de dichte deur van de groentewinkel. Mo was altijd open door de week, nooit miste hij een dag, er moest wel iets heel erg mis zijn. Verontrust belde hij aan bij de deur van de bovenwoning die open werd geklikt voordat hij een woord kon uitbrengen via de intercom.

Gelukkig zag hij boven dat Mo niets mankeerde, de groenteman liep druk bellend en gesticulerend door zijn onherkenbaar veranderde huiskamer. De eettafel was verdwenen onder een Mount Everest aan documenten en eromheen zaten drie jeugdige boekhouder types met laptopjes en rekenmachines de boel door te spitten. Verspreid door de hele kamer stonden plastic zakken vol met documenten en mappen. Printers, lampen en andere apparaten waren overal vandaan gesleurd en veroorzaakten een wirwar van kabels. Krantz stond schaaftichtig te kijken naar het tafereel totdat Mo zijn gesprek afrondde.

“Wat gebeurt er hier en waarom ben je niet open,” vroeg hij op wellicht iets te gekrenkte toon. Mo probeerde Krantz meteen gerust te stellen: “Maak je niet druk, Krantz. Ga lekker zitten met een bakje koffie.” Krantz keek verbouwereerd om zich heen. “Zitten? Waar moet ik dan zitten? Je stoelen zijn allemaal bezet en je bank staat denk ik onder die lading kratten met dossiermappen.” Mo keek even peinzend rond: “Tja, je hebt een punt, laten we even in de keuken gaan zitten, Kate is er toch niet, die is even bij haar moeder logeren zolang dit doorgaat.”

“Dit is zeg maar mijn cold case team.”

Eenmaal geïnstalleerd met een kop koffie aan de keukentafel keek Krantz opnieuw zijn vriend aan: “Noe?” Mo schraapte zijn keel: “Ja, dit is zeg maar mijn cold case team dat bezig is uit te spitten wie me ooit onterecht heeft aangegeven. Je weet dat hele gedoe met die zwarte lijsten van de Belastingdienst enzovoort?” Krantz knikte enigszins vermoeid. Mo stoomde door: “Ja, dus, ik stond daar ook op, volgens mij stond de halve buurt erop.”

Hij keek Krantz aan: “Jij ook?” Krantz knikte bevestigend, hij had ook vorig jaar een brief gekregen dat hij als fraudeur was aangemeld, het had hem niet heel erg

verbaasd met zijn redelijk publieke imago. “Ja, maar ik heb er nooit last van gehad.”

Mo knikte, “Weet ik. Maar wij wel, weet je nog?” Krantz herinnerde zich een akkefietje een aantal jaar geleden toen Mo en zijn vrouw een behoorlijk bedrag aan toeslagen moesten terugbetalen. “Afijn,” vervolgde Mo. “We weten sinds vorig jaar dat iemand ons er zomaar op heeft laten zetten, een verklikker, hoewel we helemaal niets fout hadden gedaan. Alleen weten we nog niet wie.” Krantz was met stomheid geslagen. Wie zou zoiets nou doen?

Mo knikte, “Ja, het is ongelooflijk, hoewel we nu weten dat heel veel mensen zo de ellende in zijn gewerkt. Ik wil nu ook weten wie het heeft gedaan. En het hele idee om het na te laten speuren komt toch weer door jullie.”

Krantz verslikte zich in zijn koffie. “Wat bedoel je, ‘jullie’? Bedoel je dat de Joden er weer wat mee te maken hebben?” Mo stak zijn hand geruststellend op. “Nee joh, ik bedoel alleen maar dat boek van dat cold case team over wie Anne Frank heeft verraden. Toen dacht ik, dat kan ik ook.”

“Zeg, je gaat jezelf toch niet vergelijken met Anne Frank?”

Nu ontplofte Krantz helemaal. “Zeg, je gaat jezelf toch niet vergelijken met Anne Frank? Het was verdomme vervelend toen je dat geld moest terugstorten, en zeer onterecht. Maar het is niet het zelfde als afgevoerd en vermoord worden.” Mo zuchtte diep. “Ik weet hoe gevoelig dat allemaal ligt en ik vergelijk het helemaal niet. Alleen dat idee van dat cold case team, dat sprak me wel aan, ze hebben toch iemand gevonden uiteindelijk.”

Opnieuw antwoordde Krantz getergd. “Maar dat is waarschijnlijk de verkeerde, ze hebben er een rommeltje van gemaakt.” Mo schoot meteen terug: “Weet ik, maar zie je al die troep niet in mijn kamer? Allemaal bewijs. Plus het is nog niet zo heel lang geleden, dat moeten ze toch veel beter kunnen uitzoeken in mijn geval?” Krantz zuchtte nog eens diep. “Ik begrijp dat je wilt weten wie je verklikt heeft. Maar wat ga je er dan trouwens mee doen? Schadevergoeding aanvragen?”

Mo schudde zijn hoofd. “Ach nee, daar gaat het me helemaal niet om. Ik heb wel zo’n beetje een idee wie het is en het enige wat ik wil is dat men zich hier een keertje realiseert wat een land van verklikkers dit toch is. Daar kan je toch wel inkomen?” Krantz keek zijn vriend vermoeid aan. Ja, daar kon hij zich wel wat bij voorstellen. •

Israëllactie

Eindelijk THUIS

Israëllische ouderen – en zeker de overlevenden van de Sjoa – verdienen het om zorgeloos en samen van het leven te kunnen genieten. Zij hebben recht op een veilige en gerieflijke woning. Op een thuis, een plek waar ze geaccepteerd en gezien worden. Veel ouderen kunnen zich zo’n woonomgeving niet veroorloven. Amigour helpt, door huizen te bouwen en daarmee te zorgen voor zelfstandige, betaalbare huisvesting. Israëllactie bouwt mee.

Meer informatie en verhalen over Amigour en andere projecten?
Ga naar www.israelactie.nl

Samen maken we het verschil. Help je mee?

NL91 INGB 0000 7777 77 / www.israelactie.nl / info@israelactie.nl

"Zij was er bij!"

Tegen het verwateren van de Sjoa

TEKST FERRY BIEDERMANN FOTO T. POSTHUMA DE BOER

Voor schrijfster Chaja Polak ligt de toekomst van het herdenken bij de literatuur, en specifiek de getuigenisliteratuur van auteurs als Primo Levi en Marceline Loridan-Ivens. Ze spreekt zich uit tegen het nivelleren van alle ervaringen, het verwateren van de herinnering aan de Sjoa en het gebrek aan kennis bij mensen die beter zouden moeten weten. En hun kritiekloosheid.

Polak, 80, is tijdens de oorlog geboren en was er als kind in de onderduik getuige van hoe haar ouders werden opgepakt en afgevoerd. Alleen haar moeder kwam terug. Als de overlevenden van de Tweede Wereldoorlog er niet meer zijn, zegt Polak, dan kan de literatuur het verleden nog enigszins levend houden.

"Mijn moeder was voorzitter van het Auschwitz Comité en zei altijd: ik moet getuigen. Kijk, voor de meeste Joden is het helemaal niet nodig want ze denken er elke dag toch wel aan. Maar ik hoor mezelf ook zeggen: ik moet getuigen. Het is al op grote schaal verwaterd en als de overlevenden er niet meer zijn dan moeten mensen van de generatie van Natascha van Weezel het overnemen en dan is literatuur een enorme steun."

Het witwassen van Nederland

Haar fictie is sterk verankerd in de Joodse ervaring en haar eigen verleden, maar het meest directe en recente voorbeeld van het denken van Polak over hoe we als

maatschappij omgaan met de Tweede Wereldoorlog is te vinden in haar non-fictie boek *De man die geen hekel had aan Joden* uit 2018. Het is een met haar eigen leven verweven weerwoord op het boek *Oorlogsouders* van Isabel van Boetzelaer. Die pleitte daarin haar vrijwillig tot de Waffen-SS toegetreden vader vrij en zette hem neer als slachtoffer van de omstandigheden.

Het is precies dit soort nivellering van de slachtoffers en de feitelijke daders waar Polak tegen ageert. Erger nog dan het boek zelf, vond ze de aanvankelijk kritiekloze houding van de media die ruim aandacht aan van Boetzelaer schonken. Pas nadat Polak het voortouw nam in het geven van een weerwoord, werden er hier en daar kanttekeningen bij *Oorlogsouders* geplaatst.

Het is daarom des te schokkender dat onlangs opnieuw eenzelfde soort misser is begaan door niet alleen de Nederlandse, maar ook de internationale media met *Het verraad van Anne Frank*, het boek van het zogenoemde cold-case team. Van de conclusies van dat boek is niets meer heel, maar het kwaad is al geschied, zegt Polak.

"Het gaat erom dat te veel Nederlanders de andere kant uitkeken."

"Wereldwijd verschijnen dan koppen met: 'Een Jood verraaft een Jood' en dat is dan nooit meer te herstellen." Het is niet minder erg dan andere openlijke antisemitische incidenten en scheldwoorden, zegt ze. "Het is wel van de categorie: 'Joden hebben het aan zichzelf te danken, die verraden elkaar'. Dat is wat blijft hangen." En toen duidelijk werd dat ze fout zaten, hebben de media niet eens een grote en duidelijke mea culpa geplaatst en hand in eigen boezem gestoken, zegt Polak.

Het is een houding die haar erg stoort. "Het zou mij lief zijn als mensen Anne Frank met rust lieten en niet over haar rug heen succes zouden najagen. Het is nooit

meer te achterhalen wat er is gebeurd. Het gaat er om dat te veel Nederlanders de andere kant uitkeken en dat Joodse Nederlanders zijn gedeporteerd en de koningin in Engeland nooit heeft opgeroepen: Nederlanders, redt onze Joodse Nederlanders, doe alles om ze te helpen. Nooit.”

Het begint met woorden

Bij de herdenking van de Tweede Wereldoorlog wordt dat soort introspectie ook niet meegenomen in Nederland, anders dan bijvoorbeeld in Duitsland. Het ergste vindt ze nog dat er daardoor geen lessen worden getrokken uit het verleden en dat alles vervlakt. “Juist door het vervlakken, door het niet weten, heeft zoiets kunnen gebeuren zoals nu weer met die cold-case groep. Door het vervlakken krijg je ook dat je de signalen niet meer herkent die hebben geleid tot de genocide. Het begint met woorden.”

Polak ziet het nut van herdenken vooral als een les, dat het nooit meer mag gebeuren en dat we alert moeten blijven. “Als Moslims of zwarte mensen worden weggezet, voelt dat voor mij eigenlijk net zo. Die gevoeligheid voor het wegzetten van een groep geldt natuurlijk niet alleen voor Joden, al kunnen we niet anders zeggen dan dat dit het dieptepunt is geweest in wat de mens de mens heeft aangedaan, op deze industriële schaal.”

“Wij kunnen dat vertellen als Joden.”

Maar ook vanuit de Joodse gemeenschap is er niet altijd evenveel begrip voor de ander en wordt soms het verwijzen bij herdenkingen naar andere vormen van racisme gezien als het verwateren van de betekenis van de Sjoa. Polak heeft daar een ferm antwoord op: “Dat ligt eraan hoe je het doet. Als je zegt: pas op, kijk naar de woorden die we gebruiken. Als Moslims worden weggezet, mensen van kleur worden weggezet, weet wat er kan gebeuren, hoe gevaarlijk dat is, hoezeer je dat niet moet doen, dat dat het begin kan zijn, hoe verkeerd dat is. Wij kunnen dat vertellen als Joden.”

Toch heeft herdenken ook voor Joden als groep wel een betekenis, verduidelijkt ze na enig aandringen. “Dat gevoel dat je niet helemaal alleen bent met je verdriet en dat er, ook landelijk, aandacht aan besteed wordt, is ontzettend fijn.”

Haar boek *De man die geen hekel had aan Joden* vormt ook de basis voor een voorstelling van Theater Na de Dam (zie pagina 6) waar Polak veel waarde aan hecht. Vooral de reacties van sommige jongeren die na afloop met haar in gesprek gaan, raken haar. “Ze wijzen dan naar me en zeggen: ‘Zij was er bij!’” •

De voorstelling ‘Een botsing met het verleden’ gebaseerd op het werk van Chaja Polak wordt o.a. 4 mei opgevoerd in Podium Mozaïek, Amsterdam.

Leiden: meer privé dan samen

Vooraf wat oudere studenten

TEKST EN FOTO'S WOUTER VAN DER SCHAAF

Als vierde en laatste in deze serie brengt de Benjamin een bezoek aan het Joods Studentenhuis in Leiden. Wat de huizen allemaal gemeen hebben: een mooi pand op een schitterende locatie. Zo ook in Leiden. Met uitzicht op een prachtig plein en op loopafstand van het centrum van de stad. We spreken met Tamar, Samuel en Yoram.

“Zeker, ik voel me heel erg bevoorrecht dat ik hier kan wonen,” zegt Tamar. “En fantastisch ook dat er een Joods studentenhuis is hier in Leiden. Het beantwoordt op een geweldige manier aan de behoefte om Joodse studenten tegen een redelijke prijs woonruimte te bieden.”

Het Joods Studentenhuis Leiden is een gewild onderkomen in de oudste universiteitsstad van Nederland. Elke keer wanneer een plek vrijkomt komen meerdere kandidaten hospiteren, dat is kennismaken op z'n studentikoos. Met ieder zijn eigen inzet en aanpak om verkozen te worden. “Ik had een heerlijke chocoladetaart gebakken,” zegt Tamar. “Misschien gaf dat de doorslag.” Wellicht, maar bij de samenstelling van het studentenhuis wordt zeker de man-vrouw verhouding goed in de gaten gehouden. “En dat is nu 4 tegen 1”.

Eigen appartement

Het Leidse Joods Studentenhuis (JSH) onderscheidt zich in zeker één opzicht van de andere studentenhuizen. “Hier hebben we allemaal ons eigen appartement,” zegt Yoram, sinds anderhalf jaar in Leiden woonachtig en afkomstig uit Winterswijk. “Met woondeel, slaapdeel en eigen badkamer. Ieder woont dus op zichzelf.”

“Samen en
gemeenschappelijk
mag best wat meer
nadruk krijgen.”

Maar dat voordeel blijkt - Cruijffiaans - ook zijn eigen nadeel te hebben want: “Dat betekent ook dat we geen gemeenschappelijke ruimte hebben, zoals in vrijwel alle andere studentenhuizen - Joods of niet-Joods - het geval is. En dat mis ik hier wel,” zegt Samuel, die sinds september 2021 hier woont en aan de studie geneeskunde is begonnen. “Ik zou best wat van mijn privé-ruimte willen inruilen voor een gemeenschappelijke ruimte. Het is een prima studiehuis

Yoram

want ik kan hier ongestoord met de deur dicht studeren.

Maar omdat ieder op zichzelf woont is het niet echt een studentenhuus. Van mij mag het 'samen en gemeenschappelijk' best wat meer de nadruk krijgen." Voor het sociale studentenleven gaat hij daarom naar zijn dispuut.

Nog een Cruijffiaans voordeel en nadeel. "Omdat ieder op zich woont, is de omgang heel vluchtig, wat oppervlakkig. We spreken af en toe af, maar dat is meer toeval. Kent geen regelmaat. Voordeel is wel dat we hier geen irritaties over en weer kennen, zoals je hoort over andere studentenhuizen," merkt Yoram op.

Generatiewissel

Net als de studenten van het JSH in Amsterdam opmerkten, leidt het vertrek van de een en de komst van een nieuwe student tot nieuwe verhoudingen en een nieuwe dynamiek. "Het vertrek van Daniël, een jaar of wat geleden, maakte zeker verschil. Hij was heel dynamisch, organiseerde van alles voor de inwoners en was sterk sociaal gericht," legt Yoram uit. "Toen hij was vertrokken, moest dat allemaal weer van voren af aan beginnen."

Ze verwachten dat binnenkort 'een nieuwe generatie' studenten zijn intrek zal nemen. De gemiddelde leeftijd van de bewoners van dit studentenhuus lijkt hoger te zijn dan bij andere studentenhuizen, de oudste is 27. "Een paar jaar geleden woonde hier een student die bezig was aan zijn negende studiejaar."

Geen bezoek aan het Joods Studentenhuis van Leiden zonder melding te maken van Ronald. "Hij zorgt als huismeester dat hier alles tiptop in orde is. Hij regelt en repareert, is snel, attent en vooral heel aardig," zeggen ze gezamenlijk. "Hij is al lang in dienst, ging met pensioen maar is nog steeds heel actief. En het is bijvoorbeeld ontzettend aardig dat hij ons met Joodse feestdagen voorziet van een goody bag. Een goede huismeester

is vaak het cement van een goed onderhouden studentenhuus. En hier heet hij Ronald."

"Een goede huismeester is vaak het cement van een goed onderhouden studentenhuus."

Blijft natuurlijk de vraag staan hoe je in een Joods studentenhuus een Joodse sfeer kan laten ontstaan. "We hebben in ieder geval een soeka op de binnenplaats achter het studentenhuus", zegt Samuel. "Met veel geknutsel wordt die ingericht en versierd. En dan komen we zeker op de Joodse feestdagen bij elkaar, maar ook dat is meestal op het laatste moment geïmproviseerd."

Vier Joodse studentenhuizen

Met het bezoek aan het JSH Leiden is het rondje langs de Joodse studentenhuizen in Nederland compleet. Delft, Utrecht, Amsterdam en Leiden: elk met zijn eigen karakteristieken, besturen, eigenaardigheden en gewoontes. Allemaal met een groep bewoners die hier tijdelijk - voor de duur van hun studie - een onderkomen vindt. Met naast de gemeenschappelijkheid van de schitterende locatie ook de gemeenschappelijkheid van een Joods huis in al zijn vormen en schakeringen. Een onderkomen dat voorziet in een behoefte. •

Tamar

Zierikzee, vervlogen Joods leven

Op een Zeeuws eiland

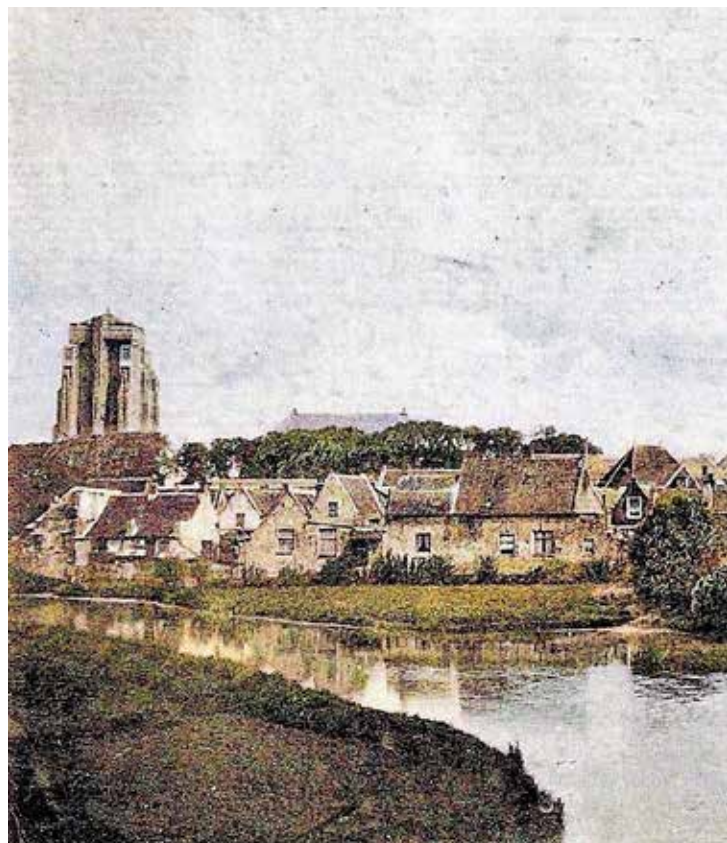
TEKST JAN KOUWEN

Joods Nederland wordt vanouds verdeeld in Amsterdam, oftewel Mokum, en de rest, de mediene. Veel van de kleinere gemeenschappen zijn na de oorlog verdwenen, maar hebben in meerdere of mindere mate hun sporen achtergelaten. Ook in Zeeland, de provincie die tot midden vorige eeuw de minste Joodse inwoners telde. Voor deze aflevering stuurde Jan Kouwen, gepromoveerd op negentiende-eeuws Joods leven op Schouwen-Duiveland, ons dit verhaal over Zierikzee.

Al in al in 1920 werd de synagoge van Zierikzee verkocht en tot woonhuis omgebouwd. De Joodse gemeente werd bij die van Middelburg, twee eilanden lager, gevoegd. Het Joodse leven op het eiland stopte op 24 maart 1942 toen vrijwel alle Joodse inwoners van Schouwen-Duiveland werden afgevoerd.

Tegenwoordig is het Zeeuwse stadje Zierikzee door dammen, de Oosterscheldekering en Zeelandbrug redelijk

eenvoudig te bereiken. Dat was eind achttiende eeuw wel anders. In de tijd dat Zadok Levi van Oss als poorter in 1791 werd ingeschreven ging al het vervoer nog over water. Hij was koopman van beroep en woonde aan de Oude Haven. Daar werden ook de eerste officieel door de lokale overheid erkende huisbijeenkomsten gehouden. Toch was hij niet de eerste Joodse inwoner van het eiland. Vermoedelijk heeft Brouwershaven contacten van oudere datum dan die van Zierikzee.

Joodse
begraaf-
plaats
Zierikzee

Klein en krap bij kas

Terug naar Zadok Levi van Oss. Hij kan samen met 'medicinae doctor' Aäron Levinson worden beschouwd als een van de *founding fathers* van de Joodse gemeenschap op het eiland. Dit werd impliciet bevestigd door de

Stadsgezicht Zierikzee, bewerkt door Jan Kouwen

parnassijns – de bestuurders van de hoofdsynagoge van Middelburg – die de groep rondom hen officieel erkende en benoemde tot 'ringsynagoge Zierikzee'.

Men slaagde er in 1824 in om in de Meelstraat in de schaduw van de Sint-Lievensmonstertoren – door de plaatselijke bevolking de 'dikke toren' genoemd – een synagoge te bouwen. Maar na de plechtige inwijding op 2 september 1825 kwam de Joodse gemeenschap al snel in financieel slecht weer terecht. Een probleem dat tot de officiële opheffing per 1 januari 1921 eigenlijk een gegarandeerde constante was.

Dat was niet opmerkelijk omdat zelfs in de bloeiperiode rond 1850 de gemeenschap uit niet meer dan maximaal 76 personen heeft bestaan: volwassenen en kinderen. De komst van de firma H. & G. Salomonson die in Zeeland een aantal weverijen opstartte – ook één in Zierikzee – bracht niet de verwachte uitbreiding. In Zierikzee was alleen de zetbaas, Campbell, van Joodse afkomst en die blijkt na enige tijd gedwongen te zijn te vertrekken. Het verhaal gaat dat hij er de hand in had dat er bedragen uit de ziekenkas verdwenen.

Ook op het gebied van het onderwijs liep niet alles voorspoedig. De wisseling van leraren was bijna een jaarlijks terugkerend ritueel. Meestal lukte het, soms ook niet. Drie keer begon men na enige tijd opnieuw. Tevergeefs, want zelfs de komst in 1915 van leraar en auteur Hartog Beem, die er zijn eerste onderwijservaring opdeed, mocht uiteindelijk niet baten.

Brieven uit Zierikzee

Rond 1900 leek er sprake te zijn van een kleine opleving van de gemeenschap. De komst van Arthur Fränkel als redacteur van de plaatselijke krant, de Zierikeesche Nieuwsbode, en de familie Labzowski die

Synagoge Zierikzee

een manufacturenwinkel aan het Havenpark exploiteerde, maakten deel uit van het groepje 'nieuwelingen'. Fränkel, zoon van de Zwolse opperrabbijn Jacob Fränkel, zorgde met zijn *Brieven uit Zierikzee*, die hij ondertekende met het pseudoniem Brinio, voor de nodige reuring op het eiland. Zijn stukjes leverden menige ingezonden brief op. Vermoedelijk ook een paar van hemzelf. Mevrouw Labzowski introduceerde de modeshow in Zierikzee. Regelmatig vloog ze daarvoor vanaf vliegveld Haamstede naar Waalhaven-Rotterdam en terug om haar collectie aan te vullen.

“Daar worden elk jaar, niet op 4 mei maar op 24 maart, de Joodse oud-inwoners van Zierikzee herdacht.”

Twee andere bekende Joodse Zierikzeeëners zijn de zusjes Rosalie (1867) en Rebekka (1876) Frank. Geboren in wat je een orthodox gezin zou kunnen noemen, hun ouders hadden een sieradenwinkel op de Dam, werden ze helaas al op jonge leeftijd wees. Of dat mede hun keuze heeft bepaald om in het Amsterdamse meisjesweeshuis aan de Rapenburgerstraat 171 te gaan werken is niet zeker. De oudste, Rosalie, werd er in 1905 directrice; later opgevolgd door haar zus. Rebekka, die eenendertig jaar lang een toegewijde directrice was, ging ziek en oud in februari 1943 mee met haar kinderen naar Westerbork en daarna naar Sobibor waar ze werden vermoord. Van eenentwintig Joods-Zierikzeese inwoners kunnen we matsewot (grafstenen) nog terugvinden op de begraafplaats aan de Grachtweg of zo het in 1799 werd omschreven: 'een Gedeelte van den Bleijk agter het zoogenaamde Laproosenhuis aan de Gragtweg buyten de Noordhavenpoort'.

De begraafplaats ligt sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw verscholen in de wijk Malta. Vlakbij is ruim tien jaar later een monumentje opgericht. Daar worden elk jaar, niet op 4 mei maar op 24 maart, de Joodse oud-inwoners van Zierikzee herdacht. En sinds 2019 zijn in Zierikzee, en ook ééntje in Burgh, struikelstenen, Stolpersteine, te vinden.

Betekent dit nu dat alles voorbij is? Is het met een begrafenis in 2014, de eerste sinds 1947 en op speciaal verzoek van een lid van de Joodse gemeente Zeeland, nu echt gedaan? In de loeach 5781 stond - hopelijk niet voor het laatst - onder het kopje 'Joodse les voor kinderen' niet alleen Middelburg maar ook Zierikzee... •

Bevrijd de bonen!

TEKST ASJER WATERMAN

Wist u dat de seder tijdens Pesach eigenlijk een soort *virtual reality*-spel op de Joodse kalender is? Volgens de rabbijnen moeten we onszelf elk jaar weer beschouwen alsof wij zelf uit Egypte zijn bevrijd. Het is dus niet een herdenking van een ver verleden maar een herbeleving van een historische gebeurtenis die ieder jaar opnieuw plaatsvindt.

De seder is er ook helemaal op ingericht: elk onderdeel neemt ons mee in de reis van slavernij naar vrijheid, waarbij we de bitterheid van de slavernij ondergaan (maror) en de rest van de avond op de linkerarm leunen zoals alleen vrije mensen dat mochten doen. Pesach is in feite een jaarlijks terugkerende vrijheidsstrijd die al eeuwenlang plaatsvindt. In de meer recente geschiedenis is daar echter een jaarlijks terugkerende vrijheidsstrijd bijgekomen die raakt aan een van de belangrijkste onderdelen van de Joodse identiteit, namelijk aan eten. Vandaar dat ik die vrijheidsstrijd even bij u onder de aandacht wil brengen.

Iedereen die wel eens Pesach heeft gevierd weet dat deze feestdag, naast vrijheid, in het teken staat van dingen niet eten. Zo mag je geen brood eten, maar ook geen pasta, koekjes en taart en geen bier en whiskey drinken. Dat zijn allemaal etenswaren die niet-koosjer zijn voor Pesach omdat het *chameets* is. De Talmud beschrijft vijf soorten graan die verboden zijn tijdens Pesach, die *chameets* zijn. Alle producten die van deze granen zijn gemaakt, zijn tijdens Pesach verboden. Behalve als de granen in matzevorm gegeten worden.

Verboden kitniyot

Nou zou je denken dat de zevendaagse onthouding van deze vijf graansoorten op zich al feestelijk genoeg is. Maar niets is minder waar, dat wil zeggen, als je het Asjkenazische Joden vraagt. Die eten tijdens Pesach namelijk niet alleen deze vijf graansoorten niet, maar onthouden zich ook van *kitniyot*. *Kitniyot* is het Hebreeuwse woord voor peulvruchten en omvat onder andere rijst, linzen, bonen en erwten. Peulvruchten is dan dus ook eigenlijk geen goede vertaling voor *kitniyot*, want rijst is natuurlijk helemaal geen peulvrucht. Verschillende gemeenschappen hebben door de eeuwen heen producten aan de lijst toegevoegd, die zich zo heeft ontwikkeld tot de collectie van verboden etenswaren die wij nu *kitniyot* noemen. We hebben nog mazzel dat de aardappel pas op

zo een laat moment in de geschiedenis in Europa werd geïntroduceerd dat deze de dans ontsprongen is.

De precieze reden achter het verbod op deze etenswaren is niet helemaal duidelijk. Sommigen zeggen dat *kitniyot* zo erg lijken op bepaalde vormen van *chameets* dat we het voor de zekerheid maar niet moeten eten (zoals bijvoorbeeld een maisbrood). Anderen zeggen dat men graan en peulvruchten vroeger op dezelfde plek en op dezelfde manier bewaarde, waardoor men gemakkelijk een fout zou kunnen maken en per ongeluk *chameets* zou eten.

“Omdat we het al zo lang doen.”

Er zijn een hoop argumenten te vinden tegen deze traditie om geen *kitniyot* te eten tijdens Pesach. Al in de 13e eeuw noemde de Franse rabbijn Samuel ben Salomon van Falaise het gebruik fout en overbodig. En ook latere rabbijnen speelden met de gedachte om het gebruik af te schaffen. Maar het afschaffen van eeuwenoude gebruiken, dat doen de rabbijnen niet zomaar. Eigenlijk eten Asjkenaziem misschien wel geen *kitniyot* tijdens Pesach, niet omdat we heel veel overtuigende bronnen hebben waaruit blijkt dat het niet mag, maar omdat we het al zo lang doen dat de rabbijnen het niet meer aandurven om het af te schaffen.

Kitniyot liberation front

Maar wat *top-down* niet wil lukken kan natuurlijk nog altijd *bottom-up* gerealiseerd worden. En daarom bestaat er sinds een aantal jaar het *kitniyot liberation front*. U hoort het goed, er bestaat een beweging die zich ten doel stelt om de Asjkenazische Jood te bevrijden van de last van het verbod op *kitniyot* tijdens Pesach. Een nobel streven om juist vanuit de gemeenschap de broodnodige (snapt u hem?) veranderingen op gang te brengen. Ik heb me in ieder geval aangesloten en serveer bij de seder een heerlijke bonenschotel. Sluit u zich ook aan? •

Mijn leven

Maayan Ben Gal, 43 jaar, geboren in Tel Aviv, woont in Amsterdam, getrouwd, twee kinderen.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Leven

Na mijn middelbare school ging ik het leger in en kwam in de Rescue Unit terecht. Deze is er om hulp te bieden bij onder andere aardbevingen of raketinslagen. Ik was officier. Het was een interessante periode om als vrouw in een mannelijke omgeving te zijn. Ik heb er een haat-liefde verhouding mee maar kijk er toch goed op terug.

Zoals veel Israëliërs ging ik na het leger naar het buitenland. De meesten gaan naar Azië of Zuid-Amerika. Ik besloot naar New York te gaan en heb er anderhalf jaar gewoond en gewerkt. Mijn plan was om uiteindelijk naar de Art School te gaan. Het fijne van New York is dat je kan opgaan in de anonimiteit.

Een goede omgeving om op zoek te gaan naar mijzelf en mijn eigen identiteit te ontwikkelen.

Alles veranderde na de aanslag op de Twin Towers.

Op dat moment zat ik toevallig in Seattle en ben met de bus teruggegaan. Na die aanslag wilde ik weer naar Israël, daar weet je waar je aan toe bent.

Je bent ingesteld op wat er kan gebeuren, zeker in die tijd met de nodige bomaanslagen. Amerika leek zo veilig maar alles veranderde hierdoor.

Terug in Israël heb ik een opleiding fotografie gevolgd. Ik ben erg geïnteresseerd in mensen.

Veel medestudenten gaan de journalistieke richting op. Ik ben iemand die vooral verhalen wil vertellen. De camera is een element tussen mij en de persoon over wie ik een verhaal wil vertellen. Ik vind het mooi om, als ik een foto maak, iemands ontwikkeling te laten zien. Ik heb nu een groep mensen van wie ik elke paar maanden een foto maak.

Ook beeld ik graag vrouwen af, anders dan zoals ze vaak worden afgebeeld in de media, dit om stereotypen te doorbreken. Of kinderen die ik in Israël heb gefotografeerd; hierin laat ik het verschil zien tussen opgroeien in de stad en op het platteland. Naast fotografie ben ik ook bezig met webdesign en het bouwen van websites. Dat geeft mij meer financiële zekerheid en dus meer rust. Sinds ik kinderen heb ligt daar uiteraard mijn prioriteit.

Mooiste herinnering

Onze bruiloft die wij samen vierden met mijn ouders, mijn zusters, ooms en tantes. Geweldig om met de familie van beide kanten in een hele plezierige sfeer bij elkaar te zijn.

Sport

In Israël heb ik vroeger veel op zee gezeild. Ik houd heel erg van sport zoals inline skaten en hardlopen. Ik doe ook aan yoga.

Eten

Ik ben heel goed in een ontbijt klaarmaken met omelet, salades, en shakshuka. 's Avonds kookt Anne, zij is onze privé chef.

Joods

Ik ben Joods en ook Israëliësch. Ik vind het belangrijk dat de kinderen daar deel van uitmaken, ook dat ze mijn familie en de geschiedenis kennen. Naast de algemene feestdagen vier ik ook alle Joodse feestdagen.

Hekel aan

Intolerantie en discriminatie.

Markt

Ik vind het leuk om bijvoorbeeld op de Noordermarkt rond te lopen en te kijken, maar koop bijna niets.

Televisie

Seinfeld is mijn favoriete serie, ik kan daar naar blijven kijken.

Ik vind het heerlijk om voor de televisie te ontspannen.

Boek

When Nietzsche Wept van Irvin D. Yalom. Het emotioneerde mij heel erg, iets wat ik nooit heb. Het speelt zich af in Wenen aan het einde van de vorige eeuw en gaat over zijn leven.

Winkels

Ik houd niet zo van winkelen, veel te druk. Bovendien erger ik me aan het consumeergedrag. Ik winkel overigens nu meer dan vroeger omdat mijn kinderen allerlei spullen nodig hebben.

Krant

Ik probeer de *Volkskrant* van mijn vrouw te lezen of, als ik er aan toe kom, de *Groene Amsterdammer*. Online lees ik de Israëlische nieuwssite Ynet.

Grootste wens

Gezondheid en geluk voor iedereen, minder stress, geniet van de zon, de zee en de lucht, met elkaar en met de kinderen!

Uitzicht

De Middellandse Zee. Ik heb een

grote verbondenheid met het water.

Bewondering voor

Mijn ouders gaven mij een geweldige opvoeding. Ik heb veel van ze geleerd, zij waren er altijd voor mij en mijn twee jongere zussen. Na hun scheiding leerde ik hen apart van elkaar nog beter kennen.

JMW

Ik heb kennis gemaakt met JMW door Tsavta, de afdeling voor Israëliërs. Ik heb voor Tsavta de documentaire 'Nieuwelande' gemaakt. Die gaat over onderduikers.

Ik was voorzichtig met de Joodse gemeenschap, ik was er niet zeker van of ik als Israëlische welkom was. Bij JMW/Tsavta voel ik mij thuis. •

“Een gruwelijkheid die niet acceptabel is”

Toegewijd aan de herinnering

TEKST PATRICK STERNFELD FOTO'S VIA HEIN VAN DER BRUGGEN

“De oorlog heeft een deel van het leven uit Roermond weggenomen. Als we het daar bij zouden laten zouden generaties opgroeien zonder er amper weet van te hebben dat er zo’n bres in de geschiedenis van de stad is geslagen,” zegt Hein van der Bruggen.

Wat drijft iemand ertoe om op 72-jarige leeftijd nog te promoveren aan de Universiteit Leiden op: “Aspecten van Joods leven in Roermond en Midden-Limburg 1275 - 2018”? Het antwoord van Hein van der Bruggen is duidelijk. Van de lange geschiedenis van de Joden in deze streek blijkt vooral de Tweede Wereldoorlog hem te hebben gemotiveerd.

“Niet vastleggen dat ze er waren zou voor mij getuigen van een gruwelijkheid die niet acceptabel is,” zegt Hein. “Weet je, ik kende Joden die zo vergroeid waren met hun stad, dat ze ook na de oorlog er alleen maar met een mengeling van trots en heimwee over konden praten. Terwijl ook hier toch vanaf een zeker moment collaboratie, diefstal en verraad voorkwamen.”

Hein bladert in het boek dat van zijn scriptie is verschenen en wijst een foto aan van een gezelschap, het Uitvoerend Comité, ter gelegenheid van de viering van het 700-jarig bestaan van Roermond uit het begin van de jaren dertig. “Een van de heren is jouw eigen grootvader Alex Sternfeld, eigenaar van een confectiebedrijf (vermoord in Sobibor, 1943, PS). Iets verderop staat een man, van origine advocaat en rechtbank griffier, die in 1940 lid zou worden van het Nationaal Front en kort daarna benoemd werd tot gouwleider van Limburg. Als zodanig moet hij in 1941 ook nog de verjaardag van Hitler hebben gevierd, omdat hij met zijn partij bij de genodigden hoorde.”

Schrappen democratische staatsvorm

De foto is een illustratie van hoe het gewone dagelijkse leven werd geïnfilterd. “Ik zal me altijd blijven verbazen bij wat je kan tegenkomen aan bizarre zaken,” zegt Hein. “Zo kon het gebeuren dat vooraanstaande Limburgse katholieken in 1936 een verzoekschrift richtten aan aartsbisschop De Jong waarin werd aangedrongen op het intrekken van ‘de heilloze veroordeling van de NSB door het episcopaat’. Ook wensten zij de zinsneden in het algemeen politiek programma van de Roomsche Katholieke Staatspartij, waarin de democratische staatsvorm als uitgangspunt was vastgelegd, geschrapt te zien. Dergelijke mensen zaten in het stadsbestuur...”

Als we het over de rol van de geestelijken hebben moet gezegd worden dat er genoeg voorbeelden van hen zijn binnen het bisdom Roermond, die de gevaarlijke tendensen wel waarnamen, deze niet accepteerden en zich ertegen uitspraken. Hierbij liepen ze persoonlijke risico's. Daarnaast was tijdens de bezetting oppositie niet mogelijk zonder gevaar voor eigen leven. In tegenstelling tot wat zo vaak het geval is geweest, was de verstrengeling tussen kerk en staat toen niet meer vanzelfsprekend.

Hein, terugkomend op het grotere plaatje: “Met het in kaart brengen van die 750 jaar was het mijn bedoeling me niet te beperken tot slechts feitelijkheden, maar juist ook om te trachten er achter te komen hoe in de loop van de tijd de verstandhouding tussen christenen en Joden zo kon ontaarden. De totstandkoming van dit boek is het

resultaat van een jarenlang proces dat ooit begon met het schrijven van: “De ondergang van Joods Roermond” in een uitgave van het historisch jaarboek *Spiegel van Roermond*. Inmiddels zijn we vijftien Spiegels verder.”

Was er volgens hem ooit sprake van een ‘goede’ periode voor Joden om in Roermond te leven?

“Een patroon van ontvangst... verstoting en vervolging.”

“Vanaf de late middeleeuwen tot in de 19e eeuw toont de geschiedenis van deze streek dat er steeds heel weinig Joden hebben geleefd; het waren vaak niet meer dan hooguit enkele groepen. Steeds keerde daarbij een patroon terug van ontvangst, tolereren onder voorwaarden, verboden, uitsluiting, verstoting en vervolging. De algemene indruk is dat rond 1900 de Joodse gemeenschap een zekere mate van tevredenheid vertoonde. De maatschappelijke verhoudingen waren zodanig dat generaties Joden goede vooruitzichten hadden in economisch, sociaal en cultureel opzicht. In die tijd konden Joodse sociale voorzieningen, instellingen en sportverenigingen ontstaan. Joodse kinderen volgden vrijwel allemaal openbaar onderwijs en konden doorstromen, bijvoorbeeld naar de neutrale Rijks HBS.

Hiegentlich over Roermond

Iemand die daar doorheen keek was de auteur Jacob Hiegentlich (1907- 1940), die het gymnasium aan het Bisschoppelijk College Roermond volgde. Hij beschreef hoe Joden, hoe geassimileerd dan ook, altijd weer geconfronteerd werden met hun Joods zijn. Op jonge leeftijd schreef Hiegentlich een gedicht over het luiden van de kerkklokken met Pasen die de wederopstanding van Christus aankondigen en vroeg zich af: *Wer ist erstanden? Er ist erstanden. Unsereins? Unserkeins.* Voor wie is hij opgestaan, voor ons? Nee, niet voor ons.

Zijn romans, novellen, essays en gedichten bieden een scherpe inblik in de relaties tussen de bewoners van de stad en de streek in die periode. Hiegentlich maakt ook waarneembaar hoe het machtsbolwerk dat de katholieke kerk was, de neiging vertoonde steeds conservatiever te worden en meer en meer kon afglijden in de richting van het antisemitisme.

Het past precies in wat Hein wil aantonen. “Wat ik uiteindelijk probeer te laten zien is hoe de Joodse gemeenschappen, met name hier in de mediene, eeuwenlang de veranderende posities van kerk en staat hebben doorgemaakt.” •

Hein van der Bruggen met zijn kinderen bij zijn promotie

Zie ook de artikelen over Roermond in de *Benjamin van Pesach* 2018 en *Chanoeka* 2020.

Veganisme in Tel Aviv

TEKST MARIANNE FUCHS FOTO'S VINCENT VAN DEN HOOGEN

“Tel Aviv is een bijzondere stad. Het is de groenste stad en heeft het hoogste percentage mensen dat behoort tot de lhbtq-gemeenschap.” Jigal Krant heeft een hechte relatie met de Israëlische stad die ook nog eens een goede claim heeft op de titel van veganistische hoofdstad van de wereld, vandaar zijn nieuwe boek, *TLV Vegan, Land zonder melk en honing*.

Krant (1973) komt uit een traditioneel Joods gezin uit Bussum, woont in Amsterdam en komt vaak in Tel Aviv. Hij is culinair journalist, een van de televisiekoks bij RTL Koffietijd en programmamaker. In 2018 schreef hij *TLV - Recepten en verhalen uit Tel Aviv*, dat bekroond werd met het Gouden Kookboek. Krant vertelt dat na het uitkomen van het boek mensen met allerlei praktische vragen bij hem kwamen

zoals: “waar doe ik boodschappen in TA, waar kan ik goed eten etc.”

Hij besloot een culinaire stadsgids te schrijven waarin hij zijn favoriete eetadresjes deelt. Maar twee maanden voor de gids verscheen kwam corona. “Israël sloot hermetisch de grenzen voor toeristen. Dat was

dus pech.”

In 2021 verscheen *TLV Vegan, Land zonder melk en honing*. Het is een smaakvol boek met niet alleen veganistische recepten en aantrekkelijke foto's, maar ook interviews met activistische veganisten.

“God is vegan”

Zo sprak hij met rabbijn Asa Keisar die iedereen oproept om liefdevol met dieren om te gaan en zegt: “*God is vegan*”. Met Tal Gilboa, winnaar van Big Brother, die niet alleen de helft van de bewoners van het Big Brother huis in Israël

bekeerde tot veganist, maar ook tienduizenden kijkers inspireerde. Ariel Rosenfeld, een lange afstandsloper, komt dertig kilometer vanuit Kfar Saba aangelopen en vertelt hoe hij veganistisch werd na een confronterende vraag van zijn dochter. Gil, de zachtmoedige soldaat, - één op de achttien militairen is veganistisch - vertelt over zijn voedzame veganistische eten tijdens militaire dienst, die hij met een extra toelage van het leger nog kan aanvullen. Zijn laarzen zijn niet van leer en er is geen wol verwerkt in zijn baret. En dan is er nog een informatief stuk over de Freedom Farm Sanctuary, een veredelde kinderboerderij, waar dieren bevrijd worden van de vleesindustrie en daarna een vrij leven krijgen.

Oorsprong van het Israëlische veganisme

In het boek zoekt Krant naar verklaringen waarom uitgerekend Tel Aviv de veganistische hoofdstad van de wereld wordt genoemd. Hij stelt dat het te maken heeft met meerdere factoren: groenten, peulvruchten en fruit worden in Israël altijd al bij iedere maaltijd gegeten. Dat komt deels door de rol van de kibboets. De zionistische droom was immers het dorre heilige land tot bloei te brengen. Bovendien was er oorspronkelijk weinig veeteelt. In Israël bestond ook geen diepgewortelde restaurantcultuur, chefs zijn zoekende naar een eigen culinaire identiteit. Veranderingen gaan razendsnel. Tien jaar geleden telde de stad één veganistisch restaurant. Nu zijn er ruim vierhonderd vegan friendly eethuisjes. De vleessector kent de laatste jaren ook veel schandalen. Dierenwelzijn in de slachthuizen en bij de intensieve veehouderijen is ver te zoeken. Tel Aviv telt verder veel andersdenkenden die zich in het conservatieve land niet thuis voelen. Ze zijn doorgaans jong, seculier en progressief-links, precies het profiel van de gemiddelde veganist.

Maar Israël is ondanks de vele veganisten ook een vleesetend land, onder meer in de orthodoxe gemeenschap. Omdat er zes uur tussen het nuttigen van vlees en zuivel moet zitten, zijn toetjes op basis van soja en kokos populair.

Falafel macaron als borrelhap

Er staan honderd originele recepten in het boek. Een leuke borrelhap in plaats van een bitterbal is de falafel macaron, gemaakt van kikkererwten gevuld met haver, crème-fraîche, tehina, komkommer, dille en citroensap met een prikker er doorheen. En hoe lekker smaken aubergine wentelteefjes voor het ontbijt? •

Recept

Radicchio met grapefruit, avocado en cocktailsaus

Gebaseerd op de zalm cocktail van zijn moeder, heruitgevonden als salade, zonder vis. Ook een goed gerecht voor Pesach. Maar wie het echt veganistisch wil maken en dus ook veganistische mayonaise gebruikt moet dan wel oppassen dat die koosjer is voor Pesach, als men daaraan hecht.

Ingrediënten

- 2 grote rode grapefruits
- 2 rijpe avocado's
- sap van ½ citroen
- 1 tl anijszaad
- 2 el mayonaise
- 2 tl ketchup
- 1 el cognac
- 250 g radicchio di Treviso (roodlof)
- 20 g gari (sushi gember)
- 40 g pijnboompitten, licht geroosterd

Bereiding:

- Schil de grapefruits met een scherp mes. Doe dit royaal, zodat het vruchtvlees bloot komt te liggen. Snijd de partjes los door met het mes langs de vliezen te snijden.
- Halveer de avocado's, verwijder de pitten en lepel het vruchtvlees uit de schil. Snijd in plakjes en besprenkel die met citroensap. Bestrooi met een snuf zout.
- Rooster voor de cocktailsaus het anijszaad kort in een droge pan totdat het geurt. Wrijf fijn in de vijzel en meng in een kom met de mayonaise, ketchup, cognac en flink wat versgemalen peper tot een sausje. Breng op smaak met een snuf zout.
- Snijd de harde aanzet van de stronkjes radicchio weg. Trek de blaadjes los en verdeel over een grote schaal. Bedek met de grapefruitpartjes en plakjes avocado. Snijd de gari in reepjes en voeg toe aan de salade. Besprenkel met de cocktailsaus. Voeg als laatste de bieslook en pijnboompitten toe.

Mijn naam op het Namenmonument

TEKST ESTHER SCHOLTENS

Vraag

Ik ben een in Amsterdam geboren en getogen man van middelbare leeftijd. Alhoewel ik een gezellig en rustig leventje heb, is me onlangs iets gebeurd wat ik maar niet van me af kan zetten. Het houdt me bezig, houdt me 's nachts wakker en ik merk dat de rust die ik normaal gesproken heb verdwenen is. Eerlijk gezegd ken ik mezelf niet terug. Mijn vrouw vindt ook dat ik veranderd ben. Ze moppert en zegt dat ik de laatste tijd een stuk minder gezellig ben.

Vorige maand ben ik met mijn twee kleinzoons naar het Namenmonument geweest. Ze vroegen of ik mee wilde en ik dacht, waarom niet? Het vreemde is dat ik sinds alle berichten in de media over de geplande oprichting van het Namenmonument, me er min of meer van heb afgesloten. Het zal wel, dacht ik. Ik herdenk mijn vermoorde familieleden wel op mijn eigen manier. Dat kan ook gewoon thuis. Maar als mijn kleinzoons mij iets vragen, kan ik moeilijk weigeren.

**"Tot mijn grote schrik
zag ik mijn eigen naam!"**

De middag van ons bezoek aan het monument verliep goed. Ik voelde geen hele grote emoties, op een soort verbazing na. Vooral de hoeveelheid namen raakte me. Al wandelend langs de muren vol namen wees ik de namen van familieleden aan en vertelde ik wat ik over hen wist. Tot we bij de naam van de in Auschwitz vermoorde broer van mijn moeder kwamen. Tot mijn grote schrik zag ik mijn eigen naam! Ik voelde mijn hart sneller gaan kloppen. Ik was helemaal vergeten dat ik naar hem vernoemd ben. Zijn naam, mijn naam ... Ik durfde er geen aandacht op te vestigen. Ik wilde mijn kleinzoons namelijk

niet met een geëmotioneerde opa opzadelen.

Sinds het bezoek aan het Namenmonument laat het naambordje met daarop mijn naam me maar niet los. Ik heb allerlei nare gedachten, als: Wat als ik in die tijd geboren was? Dan had mijn naam daadwerkelijk op zo'n monument gestaan. Als mijn oom niet vermoord was, had ik dan een andere naam gehad?

Maar ik raakte ook geïnteresseerd in de betreffende oom. Ik vond dat ik meer over hem moest weten. Sterker, ik schaamde me dat ik me niet eerder in hem verdiept heb. Dus zocht ik naar informatie in archieven, ging op zoek naar oude brieven e.d. en bestookte ik mijn enige nog in leven zijnde tante over haar in de oorlog vermoorde broer. Haar antwoord: "Maurits, dat boek heb ik jaren geleden gesloten en kan, en wil het niet meer openen."

Het viel niet mee het verhaal van mijn oom compleet te krijgen, maar ik leerde wel over de Jodenvervolging in het algemeen en over Auschwitz in het bijzonder. Ik kan u vertellen dat dit eveneens erg slecht was voor mijn eerdergenoemde rust.

Kunt u mij vertellen wat kan ik doen om dit nare verhaal los te laten? Hoe herpak ik mij en keer ik terug naar mijn leven van voor het Namenmonument?

Eitze

Het zien van uw eigen naam op het Namenmonument was een zogenaamde trigger. Een trigger maakt een opgeslagen herinnering - en de bijbehorende emoties - los. Die herinnering lag als het ware opgeslagen in uw onderbewustzijn en de trigger heeft hem naar het bewustzijn gehaald. Als het een leuke, goede herinnering betreft, is er niets aan de hand.

Helaas hebben juist herinneringen aan nare gebeurtenissen vaak de neiging zich schuil te houden. Dat mechanisme is bedoeld als bescherming. U schrijft het zelf al: u sloot zich af voor berichtgeving over het

Namenmonument. Zogezegd omdat u uw familieleden ook thuis kunt herdenken, maar ik durf wel te zeggen dat u diep van binnen wist dat een monument, met daarop alle namen van de in de oorlog vermoorde Joden waaronder uw familie, u erg zou aangrijpen. Dit soort mechanismen doen hun werk zonder dat u zich er bewust van bent, maar zijn vaak behoorlijk effectief. Toen u met uw kleinzoon toch naar het monument ging en uw eigen naam zag, stroomde het verleden als het ware over in het heden.

“Een verplichting om uw vermoorde naamgenoot beter te leren kennen?”

De emotie, de schok die u toen voelde en u tot de dag van vandaag voelt is begrijpelijk. Ik kan me echter voorstellen dat u uzelf niet meer terug kent. De rust is verstoord en u reageert negatieve emoties af op mensen in uw omgeving. Ook voelt u een verplichting om uw vermoorde naamgenoot beter te leren kennen. Ik hoop dat u deze verplichting niet voelt uit schuld, omdat u hem ‘vergeten’

was. Want dat is niet zo; u heeft de gedachte aan hem - en waarschijnlijk aan alle andere vermoorde familieleden - weggestopt uit zelfbescherming. Niet omdat u een slecht mens bent die niets om zijn familie geeft.

De weg naar herstel kan prima via de route van het herdenken worden afgelegd. Ook is het volgens mij goed om uw oom beter te leren kennen. Hierbij geldt dat iets niet te weten vaak moeilijker is dan iets weten dat naar en verdrietig is. Het hek is immers van de dam en de gedachten aan de oom en de Jodenvervolgung zijn er nu eenmaal. Dat dit ontdekken en herdenken gepaard gaan met onrust is niet vreemd. Het hoort er zogezegd bij. Bovendien is het onmogelijk het verhaal weer ‘weg te stoppen’ en terug te keren naar uw leven van voor uw bezoek aan het Namenmonument.

Ik adviseer u om het verhaal van uw oom en uw familie verder te ontdekken, uw zoektocht en de resultaten te delen met uw omgeving, zodat u in de toekomst samen kunt herdenken. Dan heeft uw bezoek aan het monument geleid tot een waardevolle verdieping voor u en uw familie. JMW staat overigens voor u klaar om u hierin bij te staan. •

Als u zich herkent in dit verhaal en hierover wilt praten, kunt u ook telefonisch of via de email contact opnemen met JMW.

Bewoners van de ‘Van Beverningkstraat’ in Den Haag plaatsen in 2022 Stolpersteine op onderstaande adressen

Van Beverningkstraat 102	Isidore Eduard Kaas	30.05.1900	Amsterdam
	Irma Friederike Kaas-van Gelder	23.03.1901	Steele
	Johanna Jeanette Kaas	01.06.1941	Den Haag
Van Beverningkstraat 119	Alfred Kardorff	15.06.1898	Wenen
Van Beverningkstraat 120	Hesje van Ments	17.02.1888	Harderwijk
	Berta van Ments	17.09.1894	Harderwijk
	Rosa Therèse Berger-Vredenburg	19.04.1898	Zutphen
Van Beverningkstraat 147	Nafthalie Keizer	05.03.1896	Rotterdam
	Sara Keizer-de Jong	28.01.1898	Rotterdam
	Donald Frederik Keizer	13.03.1925	Den Haag
	Frederique Anne Keizer	16.02.1932	Rotterdam

De precieze datum van de plaatsing is nog niet bekend.

Nabestaanden of anderszins geïnteresseerden worden gaarne verzocht via email te reageren op 'beverningkstraat@gmail.com' of te bellen naar 0624-961400.

Roman over identiteit

Interview Shula Tas

TEKST TAMAR VAN DER Wouden FOTO'S KEKE KEUKELAAR

Shula Tas (1987) debuteerde in januari met haar roman *Waar gezongen wordt*. Het verhaal start met een schijnbaar simpele vraag: 'Waarom zing je niet meer?' Het blijkt de ouverture van een intieme zoektocht naar identiteit. Shula Tas componeert op prachtige wijze het verhaal van een zangeres die stopte met zingen en op zoek gaat naar haar eigen stem. Via thema's als rouw en schaamte, muziek en Jodendom duikt ze in de vraag 'hoe om te gaan met een verleden dat je nooit hebt leren kennen?'

— *Kun je iets vertellen over je nieuwe boek 'Waar gezongen wordt'?*

Waar gezongen wordt is een auto-fictief verhaal – ik heb verschillende autobiografische elementen gebruikt om een fictief verhaal te vertellen. Het boek gaat over een zangeres genaamd Shula die geblokkeerd raakt, waardoor ze stopt met zingen. Om die blokkade op te heffen, moet ze graven in het verleden – een confrontatie waar ze eigenlijk tegenop ziet. Tijdens haar studie aan het conservatorium zijn allebei haar ouders overleden, wat op dat moment de aarde onder haar voeten weg rukte. Shula woont nu samen met haar vriend, en heeft een zolder die helemaal vol staat met de erfenis van haar (voor)ouders. Die dozen met spullen moeten uitgepakt worden – aan de hand van het uitpakken neemt het boek je mee in de zoektocht naar Shula's familiegeschiedenis, langs haar eigen weerstand en hoe ze haar identiteit hervindt.

— *Heeft het schrijven van het boek ook een rol gespeeld in je eigen zoektocht naar identiteit?*

Het boek gaat inderdaad over het hervinden van je persoonlijke identiteit, maar tegelijk ook over het los kunnen breken van de familie identiteit. Daar komen vragen bij kijken als: hoe ga je om met een geschiedenis die niet van jou is, maar ook weer wel – een geschiedenis

van familieleden die je niet hebt leren kennen, maar waar je niet omheen kan? Ik dacht dat mijn vragen uniek waren. Tijdens het onderzoek ben ik er achter gekomen dat er veel mensen zijn met een familieverleden dat ze niet durven te confronteren, maar het toch moeten doen om hun eigen plek te vinden. Het heeft in die zin zeker invloed gehad op mijn eigen proces. Zo ben ik voor mijn

onderzoek ook meer dingen gaan doen zoals naar de synagoge gaan, sjabbat vieren en met Pesach een seder bezoeken. Het uitvoeren van die rituelen zorgde ervoor dat ik me veel meer verbonden voelde met de oudere generaties.

— *Veel mensen uit tweede en derde generatie zoeken naar een eigen plek in het Jodendom, wat heeft dit voor jou betekend? Persoonlijk heb ik weinig van de Joodse gebruiken van huis uit meegekregen, maar word ik er toch altijd mee vereenzelvigd. Ik dacht dus altijd dat ik dat als enige had. Maar ik ben er steeds meer achter gekomen dat de vragen waar ik mee zit, spelen voor veel jonge Joden, niet alleen in Amsterdam of Nederland, maar door heel Europa. Dat we op zoek*

zijn naar wat het Jodendom voor ons eigenlijk betekent en hoe we vorm kunnen geven aan die identiteit. Ik vind het lastig te zeggen wat een 'Joods karakter' inhoudt. Dit heeft er mee te maken dat ik van anderen (die vaak niet Joods zijn) veelal hoor dat ik in hun ogen heel Joods ben, terwijl ik hier zelf nog veel vraagstukken over heb. Het is een beetje alsof je tijdens het zwemmen moet duiden wat water is; want blijkbaar is de manier waarop ik dingen doe, waarop ik naar dingen kijk, toch kenmerkend Joods.

— *Er zijn, zoals je noemt, meerdere dingen waar het verhaal over gaat, zoals muziek, maar ook verlies, rouw en schaamte. Schaamte is een onderwerp waar jouw vader, Louis Tas, zich als psychoanalyticus veel mee bezighield. Is dit ook een reden*

Shula Tas

dat je met dit onderwerp verder wilde gaan?

Ik kon niet om het onderwerp schaamte heen, omdat ik *zelf* niet om de schaamte heen kon. Ik heb juist die persoonlijke benadering gezocht, in plaats van de analytische. Schaamte erf je over, zoals je wel meer dingen kan overerven. Dat intergenerationele overerven is essentieel in het verhaal. Je kunt het dus ook zien als een poging om van die schaamte los te komen door het “beest in de bek te kijken”.

— *Wat hoop je dat mensen van je boek meenemen?*

Ik heb van lelijke dingen iets moois willen maken, en ik heb daarbij muziek gebruikt in de vertelvorm. Ik heb gecomponeerd met allerlei elementen en heb er op die manier een geheel van gemaakt, wat de vorm van het boek uniek maakt. Iemand omschreef het boek laatst als een “impressionistische vertelling”, en die omschrijving zou ik graag willen hergebruiken.

Het verhaal neemt je met sprongen mee door de tijd, wat door de lezer als een caleidoscopisch effect ervaren kan worden. Ik hoop dat mensen zich in het verhaal herkennen, en misschien zelfs wat troost kunnen vinden. •

Waar gezongen wordt, Shula Tas,
Uitgeverij Podium, ISBN: 9789463810012

Interactieve diepgang

Interview met een groepshulpverlener

TEKST ESTHER SCHOLTENS

Op mijn vraag wat mijn collega hulpverlener Esti Cohen zo aantrekt in het groepswork, word ik direct gecorrigeerd: “De juiste benaming is groepshulpverlening en niet groepswork. Er is een subtiel, maar belangrijk verschil,” legt Esti uit. “Groepswork is meer eenrichtingsverkeer en informatief terwijl groepshulpverlening interactiever is, meer diepgang heeft en een meer hulpverlenend karakter heeft.”

— *Wat is de waarde van groepshulpverlening?*

De kracht van de groep is de interactie met elkaar. De groepsleden zijn in feite lotgenoten met eenzelfde achtergrond en ervaringen. Hierdoor kan de ondersteuning makkelijk vanuit de groep komen. Alleen al een vraag als: “Oh, is dat ook zo voor jou?” kan ontzettend troostend en steunend zijn. Deelnemers leren in een groep dat ze niet alleen zijn, dat ze niet anders zijn of raar, en dat er meer mensen met dezelfde zorgen, vragen en verhalen zijn als zij. Dit bij elkaar te herkennen is goud waard.

Daarnaast kunnen de groepsleden waardevolle feedback geven: “Wat goed dat je dat zo hebt gedaan!” Die interactie, waarin de erkenning een belangrijke rol speelt, is extra belangrijk omdat de erkenning niet van één, bijvoorbeeld de hulpverlener, komt, maar van zes of acht ervaringsdeskundigen.

Ook helpt men elkaar met tips en adviezen. Soms is het ene groepslid al iets verder in zijn of haar persoonlijke ontwikkeling of ontdekkingsstocht en kan daarmee de anderen prima bijstaan.

— *Welke werkwijze?*

De eerste twee bijeenkomsten van de groep gaan voornamelijk over veiligheid en zijn bedoeld als group building. Er worden zaken besproken als ‘wat binnen de groep besproken wordt, blijft binnen de groep’ (veiligheid). Maar ook: Je houdt de andere groepsleden op de hoogte van je persoonlijke ontwikkeling en ervaringen (teambuilding).

Vervolgens wordt geïnventariseerd waar de groep het over wil hebben. Opvallend is dat eigenlijk altijd dezelfde soort onderwerpen geopperd worden. Ook hebben groepen met een bepaald thema, vaste, terugkerende thema's. Best logisch dat in de groep naoorlogse generatie onderwerpen als ‘de relatie tot de ouders’ en ‘grenzen stellen’ altijd aan de orde komen.

De onderwerpen en thema's worden in ongeveer zes tot acht bijeenkomsten met elkaar besproken en uitgediept. Hierbij gebruikt Esti allerlei technieken en methodieken die de kans op succes zo groot mogelijk maken.

— *Wat is de rol van de groepshulpverlener?*

Esti heeft als gespreksleider de taak de respectvolle omgang met elkaar te bevorderen. “Het is niet de bedoeling dat groepsleden elkaar proberen te overtuigen,” zegt ze. “Iedere mening is oké”. Ook waakt ze over het proces, ze zorgt voor verdieping en inzicht en dat ieders input aandacht krijgt. Daarnaast voorziet ze de groepsleden van huiswerk en leesvoer. Daar wordt in een eerstvolgende bijeenkomst op teruggekomen. Er is altijd wel iemand die iets over de leesstof te zeggen heeft en al snel vullen de andere groepsleden elkaar aan. Zo ontstaat er vaak al als vanzelf een interessante interactie.

“Iedere mening is oké.”

Over haar begeleidingsstijl zegt Esti dat ze behoorlijk confronterend kan zijn en graag met de groep ‘de diepte ingaat’. Dat wordt eigenlijk altijd gewaardeerd. Mensen komen natuurlijk ook niet voor een theebransje. Ze komen om iets te leren en zich verder te ontwikkelen. Esti voegt hieraan toe dat het elke keer een uitdaging is om in te spelen op alle individuele behoeften zonder de groep als geheel uit het oog te verliezen.

— *Wat als het niet gaat zoals verwacht?*

Alhoewel het niet vaak gebeurt, komt het toch wel eens voor dat een deelnemer het groepsproces verstoort. Esti zegt met klem dat het dan aan de gespreksleider is om in te grijpen. Belangrijk daarbij is dat er in de beginfase al afspraken gemaakt zijn over veiligheid, grenzen en over wat wel en niet acceptabel is. Hier kan in dergelijke situaties op teruggevallen worden door bijvoorbeeld te vragen: “Weet je nog dat we hadden afgesproken dat we elkaar zouden laten uitpraten?” Ook betreft Esti de groep er soms bij. Iemand kan dan bijvoorbeeld aangeven: “Als hij zo vaak het woord neemt en krijgt, heb ik het gevoel dat ik niet aan de beurt kom.”

In hoeverre zulke misverstanden en verstoringen voorkomen kunnen worden, hangt ook af van een goede voorbereiding. Esti heeft voorafgaand aan de groepsbijeenkomsten individuele gesprekken met de

deelnemers en onderzoekt dan of de verwachtingen overeenkomen met de doelen van de groep. Dit is erg belangrijk voor een succesvolle deelname aan de groep.

— Welke JMW-groepen en welke thema's?

Bij JMW kun je momenteel terecht voor: De Naoorlogse Generatie Groep (NOG) en de Rouw- en Verliesgroep. Esti begeleidt deze groep samen met collega Esther van Stratum die onlangs de post-HBO opleiding Hulpverlening bij Rouw en Verlies heeft gedaan. De Schrijfgroep voor

gevorderden, die al jarenlang bij elkaar komt. Er wordt nog hard gewerkt aan nieuwe Schrijf- en NOG-groepen in regio Zuid-Holland/West-Brabant. De coronamaatregelen kunnen invloed hebben op de doorgang van de groepsbijeenkomsten. •

Denkt u erover deel te nemen aan een van de JMW-groepen? Twijfel dan niet en neem contact met ons op! U kunt bellen: 088 1652200 of mailen met spreekuur@joodswelzijn.nl. In een gesprek komt u er snel achter of een groep iets voor u is!

ELFjes – een dichtvorm in elf woorden van de schrijfgroep voor gevorderden.

Tami Lev:

Storm,
volle bomen,
Bladeren ritselen vervaarlijk.
Blijven de bomen overeind?
Geworteld.

Onzekerheid,
Duizend vragen,
Angstige donkere momenten.
Altijd vragen klopt het?
Machteloos.

Enny:

Joods
Is gevaarlijk
Vooral niet opvallen
Altijd onveilig? Niet sinds
Israël!

Sheila Gogol:

Zion
Zonovergoten stranden
Melk en honing
Wat brengt de toekomst?
Vrede ...?

Monica:

Een herinnering van een 13-jarig meisje dat zich
mooi maakt voor een avondje uit met haar ouders -

Haarspeld
Ordinair ding
Bloem van zijde
Moet dat nu echt
Stampvoeten

Tijdens de pandemie met iets bezig zijn dus tijd
genoeg hebben maar het werkstuk komt niet af.

Trui
Zelf gebreid
Zeegroen en warm
Waarom nu niet afwerken
Coronablues

JMW, Freyda, Tsavta en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op www.joodswelzijn.nl/ overzicht-activiteiten en op www.freyda.nl/agenda.

JMW heeft koffieochtenden door het hele land heen. Een koffieochtend of ontmoetingsgroep komt bij elkaar voor een praatje of lezing. In de groepen worden ook gezamenlijk de feestdagen gevierd. Per groep zijn er vrijwilligers die de bijeenkomsten organiseren en contact onderhouden met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie over de koffieochtenden op de agenda op onze website.

Arnhem

Kletsmaar

Donderdag 14 april Pesachlunch

Donderdag 12 mei Lezing Joodse geschiedenis

Donderdag 2 juni Joodse muziek van over de hele wereld
Tijd: 10:30-12:30. Bijdrage 5 euro.

Aanmelden: Ella Vuulink-Hopaf,
T 06-30096791
E e.vuulink@telfort.nl of Diny
Menco, T 06-29055589
E dinymenco@upcmail.nl

Alkmaar (voormalig Heiloo)

Tsafon ba Tsafon

Woensdag 20 april Pesachlunch inclusief matzeballensoep voor €12,50

Woensdag 15 mei Invulling volgt. Wilt u op de hoogte gehouden

worden? Aanmelden voor de nieuwsbrief van Tsafon kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of neem contact op met Mieke Content.

Woensdag 8 juni Gezamenlijke excursie naar het museum het Schip te Amsterdam. Tijd van 14.00 tot 16.00 uur. Bijdrage voor koffie en lekkers €5,-.

Informatie & aanmelden (verplicht) bij Mieke Content via 06-55150875 of mcontent@xs4all.nl.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Donderdag 21 april Het is Pesach! Dus we gaan weer matzes eten: €7 voor de matzelunch.

Donderdag 19 mei Koffie-ochtend waarin de Portugees-Israëlitische synagoge van Amsterdam, ook wel de snoge genoemd, centraal staat. Er worden o.a. beelden getoond van een choppe in de snoge.

Donderdag 16 juni Koffie-ochtend waarin het zullen hebben over Lex Goudsmit, wie kende hem niet?! Tijd vanaf 9.30 uur, bijdrage voor koffie en lekkers € 4,-.

Info via www.gooisenesjomme.nl. Aanmelden (verplicht) bij Edith Bernards-Baas 035-5414750 of edith.bernards@ziggo.nl

Zaandam

Misjpoeg aan de Zaan

Woensdag 30 maart Sjmoes-ochtend en/of programma volgt

Woensdag 20 april Pesachlunch!

Woensdag 25 mei Sjmoesochtend en/of programma volgt

Woensdag 29 juni Sjmoesochtend en/of programma volgt

Tijd van 10.00 tot 12.00 uur. Bijdrage voor koffie en lekkers €5,-.

Informatie & aanmelden (verplicht) bij Erna Houtkooper via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Heerenveen

Mifgasjiem

Woensdag 13 april koffieochtend Pesach

Woensdag 11 mei koffieochtend

Woensdag 15 juni koffieochtend
Informatie en aanmelden bij Jan Pennikhof 06 498 268 36 of jan.pennikhof@gmail.com

Rotterdam

Joffie Koffie

Iedere 3e woensdag van de maand
woensdag 20 april 11.00 – 13.00 uur Pesachlunch

woensdag 18 mei 10.30 – 12.30 uur

woensdag 15 juni 10.30 – 12.30 uur

Aanmelden bij: Theo,
tel. 0181-637487, e-mail:
streek.de.leeuwe@planet.nl
Yvonne, tel. 010-4588797, e-mail:
y.denneboom@hetnet.nl. Entree: gratis

Den Haag

Mitzwe Bar

Iedere 2e dinsdag van de maand van 14.00 – 15.30

Dinsdag 12 april, Dinsdag 10 mei

en **Dinsdag 14 juni**

Aanmelden bij: Nada,
06-201022 06 of via de mail:
nada.glad@hotmail.com; Wilma
JMW: 06-12222386. Toegang: 5 euro per persoon

Breda

Finjan

Iedere 2e woensdag van de maandag. Bij wijze van afwisseling houden we de bijeenkomsten van Finjan ook eens op een zondag!

Maandag 18 april Pesachlunch in Breda, toegang € 10,00

Zondag 15 mei Lenteborrel!

Van 13.30 - 14.30 uur

Woensdag 8 juni Afsluiting van het seizoen, ergens buiten

Tanya Simons tel. 06 22 32 70 53 of tanyasimons64@hotmail.com
Baruch van Riel tel. 06 20 11 78 81 of debibliotheek46@gmail.com
Entree: € 5,-

Dordrecht

Bne Dor 2.0

Informatie/aanmelding:

Bertie Rodrigues en Jan Troost
Telefoon: 06-46035540 of 06-11384507, j.troost8@chello.nl
Toegang gratis

Apeldoorn (geen JMW-groep)

Hamakor

Bijna iedere derde vrijdag van de maand. Tijd: 10.00 uur - 13.00 uur. Iedereen is welkom. Kosten €2.

Aanmelden: Ritha Groot
T 055 533 68 96 of 06 13468309
E ritha.groot@gmail.com

4 mei-herdenking

Herdenking van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Herdenk uw dierbaren met een foto, het noemen van hun naam, een kort verhaaltje of gedichtje. De toegang is gratis.

Bij interesse kunt u een mail sturen naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bellen naar **088 165 22 00**.

Aanmelden voor 21 april 2022. Zie voor verdere info over het programma de advertentie elders in de Benjamin.

Nieuwsbrief

Wilt u de JMW-nieuwsbrief ontvangen? Zijn er gegevens gewijzigd zoals uw emailadres of adresgegevens? Of heeft u vragen? Geef het aan ons door via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle JMW activiteiten zijn mede mogelijk gemaakt door Maror.

maror

צוית
TSAVTA

Tsavta is het Israëlische label van JMW

Ontmoetingsgroep in Amsterdam zuid voor Israëlische 65-plussers

Gezellig in het Ivriet kletsen, nieuwe mensen ontmoeten en een boeiend sociaal cultureel programma volgen. Iedere laatste dinsdag van de maand om 10:00 uur. Meer informatie vindt u op de Facebook-pagina: Tsavta Holland of via de nieuwsbrief. Krijgt u deze nog niet? Stuur maar dan een mail naar: tsavta@joodswelzijn.nl. Data: **29 maart, 26 april, 24 mei** (de een-na-laatste dinsdag), **28 juni**.

Stand-up comedy

Donderdag 12 mei

Idan Alterman, een beroemde Israëlische cabaretier, komt speciaal voor Tsavta naar Nederland in het kader van Jom Ha'atsmaot.

Up to date informatie te vinden op de Facebookpagina van Tsavta of in de nieuwsbrief.

Wilt u zich opgeven voor een van de activiteiten of heeft u een vraag stuur dan een mail naar tsavta@joodswelzijn.nl

Alle Tsavta activiteiten zijn mede mogelijk gemaakt door Maror.

maror

Lev is het 60+ label van JMW met een eigen ontmoetingscentrum in Amsterdam

Vanwege Pesach is Lev gesloten van 15-23 april. De activiteiten starten weer op maandag 25 april.

Activiteiten

Al onze activiteiten worden gedeeld via de website, nieuwsbrief en de sociale mediakanalen. Houdt u deze goed in de gaten voor actuele updates. Voor vragen over de activiteiten van Lev kunt u een mail sturen aan lev@joodswelzijn.nl.

Koffieochtend: Praten over verlies

Verlies is er in vele vormen; een dierbare sterft, je verliest je gezondheid, het contact met je kinderen is minimaal of je verliest je hoop op betere tijden. Ook vallen er met het ouder worden regelmatig mensen in je omgeving weg. Praten over je verlies en alles er omheen kan opluchten. Een koffieochtend waar ruimte is voor gevoelens, waar alles mag en niets moet, kan je helpen en steun geven. De bedoeling van deze inloopochtend is eenieder welkom te heten die zich aangesproken voelt door het thema verlies en daar onder het genot van een kopje koffie en wat lekkers met elkaar over van gedachten wil wisselen. Ook als je alleen wilt luisteren of de woorden niet kan vinden ben je welkom. Bij de koffieochtend

zal een maatschappelijk werker aanwezig zijn en ondanks het misschien 'zware' onderwerp hopen we op een warm gezellig samenzijn in een veilige omgeving. Een keer in de 6 weken op de woensdagochtend van 10.30-12 uur. Kosten 2.50 p.p inclusief koffie/thee.

11 mei en 18 juni

Joodse cultuurgeschiedenis

Victor bespreekt tal van onderwerpen: Joodse kunstschilders zoals Max Liebermann en de gebroeders Verveer maar ook graficus Samuel Jessurun de Mesquita en architect Harry Elte.

Heeft u interesse om deel te nemen aan deze lessen? Er zijn nog plekken beschikbaar. Dinsdagmiddag van 14.00 tot 15.30 uur. Kosten 5.00 p.p. per les.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Voor iedereen die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien en nieuwe mensen te ontmoeten. Iedere donderdag van 10.00 - 12.00 uur. Kosten 2.50 p.p inclusief koffie/thee.

Dagtochten

Op woensdag 15 juni organiseren wij weer een grote dagtocht. Houdt onze nieuwsbrief en agenda goed in de gaten voor meer informatie.

Verder hebben we ook nog

Valpreventie en wandelvertrouwen, schilderen en tekenen, conversatie Ivriet, films met nagesprek, lezingen veel meer.

Wilt u zich opgeven voor een van de activiteiten of heeft u een vraag stuur dan een mail naar lev@joodswelzijn.nl

Sjoekertjes

Lena Jet Gosschalk

Wij troffen tijdens de voorbereiding van onze jaarlijkse herdenking (2018) op begraafplaats Huizum (Leeuwarden) nabij enkele "gewone" graven aan een boom vastgemaakt een briefje in plastic en twee rode rozen. De tekst las Lena Jet Gosschalk, geboren 22-05-1926 Groningen. Overleden 29-10-1942 Auschwitz, 16 jaar. Wie kan ons als Oorlogsgraven Comité Huizum meer over Lena Jet Gosschalk vertellen en waarom daar op die plaats dit indrukwekkend briefje. Bij graven van mensen die haar/familie geholpen hebben in Leeuwarden?

Reacties:

oorlogsgravenhuizum@gmail.com

Regina Alexandra de Smit (Desmit)

Ik zou graag iemand vinden die in de Oorlogswinter van 1944 -45 bij mijn ouders verbleef. Volgens de weinige gegevens die achterhaald konden worden, was de vader van het meisje geëxecuteerd en haar moeder naar Ravensbruck vervoerd. Het meisje was toen 16 jaar en heette Regina Alexandra de Smit (Desmit). Ze was van 15-01-45 tot ong. 01-06-45 in Broek op Langedijk bij fam. Bal-

der-Troost. Op dit moment is er mij geen persoon bekend op het dorp of in de familie die er meer van zou kunnen weten.

[C.A. Balder, keesbalder@quicknet.nl](mailto:C.A.Balder@quicknet.nl)

Dankteken onderduik

Een aantal van ons overleefde de Tweede Wereldoorlog dankzij de moed van verzetsmensen en onderduikverleners. Ongeveer 28.000 Joden doken onder; circa 16.000 overleefden het. Wij willen nu uitdrukking geven aan onze dankbaarheid met een Nationaal Dankteken in de binnentuin van de voormalige Crèche en de Hervormde Kweekschool aan de Amsterdamse Plantage Middenlaan. Zonder u kunnen wij geen Dankteken realiseren. Wij hebben in totaal €250.000 nodig. U kunt bijdragen via Bankrek.: NL73RAB00367661624, Stichting Nationaal Dankteken. Vermeld bij uw overmaking alstublieft uw e-mail adres.

E-mail: secretariaat@dankteken.nl -

Tel.: 06-42620805

Struikelstenenproject Haarlem

De stichting Struikelstenen Haarlem heeft, in samenwerking met de Gemeente Haarlem en Spaarnelanden,

op 3 maart de aftrap gegeven. Op 14 april 2022 wordt de eerste steen gelegd door Gunter Demnig zelf, voor het huis van rabbijn Simon Philip de Vries op de Bakenessergracht 46, in aanwezigheid van burgemeester Jos Wienen. De stichting roept iedereen die een struikelsteen zou willen laten plaatsen op een aanvraag te doen. Deze oproep geldt ook voor Roma en Sinti. Aan aanvragers wordt een eigen bijdrage gevraagd om de productiekosten van 150 euro te dekken. Ook zoekt de stichting contact met nabestaanden en andere geïnteresseerde stadgenoten die een bijdrage willen leveren aan de herdenking in hun stad, buurt of straat. Voor het leveren van een bijdrage: NL92 ABNA 0106 8399 42.

Voor meer informatie:

www.struikelstenen haarlem.nl

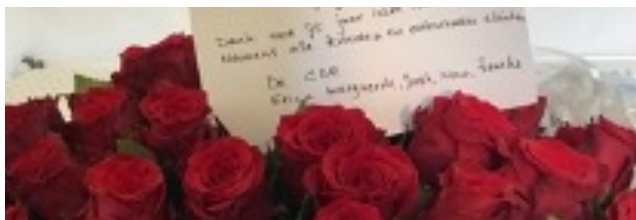
CIZ-monument

De Vereniging CIZ is op zoek naar de namen van in de Tweede Wereldoorlog omgebrachte dokters, verpleegsters, bestuurders en andere betrokkenen bij de Centrale Israëlitische Ziekenverpleging (CIZ). Dit ziekenhuis stond aan de Jacob Obrechtstraat in Amsterdam. We zoeken speciaal de

UIT DE CLIËNTEN - EN DEELNEMERSRAAD

TEKST: MARGUERITE BERREKLOUW

Naar aanleiding van het niet doorgaan van het 75-jarig jubileumfeest heeft de Cliënten- en Deelnemers Raad (CDR) net zoveel rozen als er medewerkers zijn, neergezet op het kantoor van JMW met een kaart erbij waarop zij iedereen feliciteert en bedankt.

De CDR, bijeen via Zoom op 16 december 2021 vindt dat ARQ (Nationaal Psychotrauma Centrum) er in geslaagd is om een duidelijk en realistisch beeld te geven van de sociale context en de werkwijze van JMW. In het overleg met directeur-bestuurder Margo Weerts geeft de Raad aan dat zij erin geïnteresseerd is hoe de bevindingen in het ARQ-rapport "Kennis voor de toekomst" omgezet

gaan worden in beleid. Verschillende leden van de CDR komen met aanbevelingen, met name waar het gaat om het bereiken van ongebonden leden van de tweede en derde generatie. Tenslotte heeft de CDR kennisgenomen van het door Deborah Juliard gepresenteerde onderzoek naar de klanttevredenheid van JMW.

Ondanks de pandemie sloten wij deze bijeenkomst af met een positief gevoel, niet in de laatste plaats omdat ook de Claims Conference voor 2022 het budget verdubbelt. Er wordt nu hard gewerkt om de cliënten die op de wachtlijst staan te benaderen en te regelen dat zij extra hulp krijgen. De CDR hoopt de lezers van de Benjamin te ontmoeten tijdens een van de koffieochtenden van JMW waar vertegenwoordigers van de CDR bij aanwezig proberen te zijn.

voornaam van Zr.Smalhout en willen graag meer weten over Gregor Czackes, die vele medewerkers van de CIZ gered heeft. Doel is een monument met hun namen op te richten.

Reacties: secretaris@verenigingciz.nl

Jom HaVoetbal 2022 op AFC

Het bekendste Joodse evenement vindt 26 juni a.s. plaats op het onlangs verbouwde sportcomplex aan de Amsterdamse Zuidas. Dit jaar met nog meer live-entertainment, waaronder optredens van rapper Donnie en zanger Frans Duijts. Daarnaast ook weer veel kinderattracties, lekker eten en drinken. Studenten, scholieren, opa's, oma's, ouders, kleine kinderen: iedereen is welkom! Zowel als bezoeker, maar mensen kunnen zich natuurlijk ook als deelnemer inschrijven. Dit jaar organiseert Jom Ha Voetbal tevens speciaal voor 35-plussers een toernooi.

Kijk voor meer informatie en inschrijven op www.jomhavoetbal.nl

Opvoering Van over de Rivieren

Toneelgroep De Stoelen speelt 'Van over de Rivieren' in Haarlem. Twee Joodse broers vluchtten in de 18e eeuw vanuit Duitsland naar Nederland, naar een dorp aan een van onze grote rivieren. Het stuk laat zien hoe fragiel de scheidslijn is tussen goed en kwaad. Première vrijdag 29 april 20.30 uur. Voorstellingen zaterdag 30 april 20.30 uur en zondag 1 mei 15.30 uur in Theater De Liefde.

Informatie en tickets: www.theaterdeliefde.nl

Synagoge Borculo

Onder het motto 'Herinneren is doorgeven' wil de Synagoge Borculo de herinneringen aan het joodse leven in Borculo gedurende bijna 400 jaar levend houden. Culturele en educatieve projecten geven aan deze grondslag vorm. Het educatieve centrum op de vrouwengalerij herbergt een overvloedige bron van kennis over de joodse cultuur, historie en religie in brede zin. Exposities, lezingen en muziekluitvoeringen zijn verspreid gepland over het gehele jaar. Zowel in als buiten het gebouw worden op

Bijles / (eind)examenvorbereiding Duits en Frans vwo, havo, mavo

25 jaar onderwijservaring
ik begeleid uw kind bij het ordenen en toepassen van de leerstof.
drs. Simone Rubens – Neumann,
06- 3017 2364
Bel of whatsapp voor gratis proefles, flexibele tijden (ook in het weekend)

afpraak rondleidingen gegeven door een gids. Bezoek onze prachtig gerestaureerde synagoge en mikwe.

Bekijk onze geheel vernieuwde website www.synagogeborculo.nl

Lustrum Maimonides

Oproep aan oud-leerlingen en oud-leraren. Voor het 95-jarig lustrum, volgend jaar, willen wij anekdotes en verhalen van toen en nu gaan bundelen. Verhalen die niet verloren mogen gaan. Heb je een kort, lang, verdrietig, vrolijk, ontroerend of grappig verhaal? Mail dit naar ons! Geef het door aan vrienden/familie/kennissen waarvan je weet dat ze ook op het Maimonides hebben gezeten. N.b. dit geldt ook voor oud-leerlingen die nog maar net van school af zijn! Namens het bestuur van de Oud-leerlingen Vereniging Maimories, Joanne Nihom.

Mail jouw anekdote of verhaal naar: Joannenihom@hotmail.com

WV-HEDW herdenking

Dit jaar vindt op 4 mei bij WV-HEDW weer de herdenking plaats van de leden van Wilhelmina Vooruit en van HEDW die in de 2e Wereldoorlog zijn vermoord. Op de Radioweg 86, Amsterdam Oost (sportpark De Meer) vanaf 19.30 uur in de kantine (als dat mogelijk is met de dan geldende coronaregels), de herdenking bij het monument in de buitenlucht start om 20.00 uur. Het monument is in 2020 vernieuwd en verplaatst. Ter gelegenheid daarvan spreekt Abbie Israëls, voorzanger van de Synagoge Gerard Doustraat, op 4 mei het Jizkor uit. Op 27/28/29 april herdenken leerlingen van de Openbare Dalton Basisschool (ODBS) De Meer deze periode. De ODBS heeft het monu-

ment bij WV-HEDW geadopteerd. Donderdag 5 mei vindt er bij WV-HEDW een bevrijdingslunch plaats.

Informatie: www.wvhedw.nl

Contact

Gezellige dame gezocht

Amsterdamse man van 82 jaar met een vlotte babbel en Joods hart. Ik ben op zoek naar een gezellige dame die nog net zo actief is als ik en het leuk vindt samen tijd door te brengen. Bent u deze dame? Dan zou ik het leuk vinden u te leren kennen!

Contact via benjamin@joodswelzijn.nl ovv 127/c1.

Koffie en praatgroep Den Haag

We zijn inmiddels een hechte en leuke groep. Elke laatste vrijdag van de maand komen we bijeen en we gaan elkaar steeds beter leren kennen. We wisselen van gedachten over alles wat voorbijkomt, maar warmte en gezelligheid voert de boventoon. Leeftijd van jong tot ouder. Kom je een keer langs?

Bel of mail mij even: 0615638014 of stellalens@ziggo.nl

Taalmaatje gezocht

Senior Joodse man zoekt een hebreuws taalmaatje. Op regelmatige basis zou ik met een of meerdere mensen die het leuk vinden om met Ivriet als zowel een stukje Torah bezig te zijn, bijeenkomen. Bijvoorbeeld om de komende parasja door te nemen met behulp van de rabbijnse commentaren. Ik heb alle boeken en leermethodes in huis en ik ben op gevorderd niveau.

Reacties graag naar eretz.hakadosh@gmail.com.

hardback | € 29.99 | april 2022

Bij Walburg Pers verschijnt

Diamantgracht. Het joodse hart van een typisch Amsterdamse industrie van Daniël Metz

Ruim 150 jaar (1845-1996) vormde de Nieuwe Achtergracht het centrum van de wereldberoemde Amsterdamse diamant-industrie, de enige grote bedrijfstak waarin de joodse cultuur de norm stelde. In *Diamantgracht* reconstrueert Daniël Metz de bijna vergeten geschiedenis van deze korte gracht.

te verkrijgen via www.walburgpers.nl of bij de (lokale) boekhandel

Columns op Freyda.nl

Er zijn vier nieuwe Freyda-columnisten die dit jaar zullen schrijven over zaken die hen raken. De onderwerpen waarover geschreven zal worden zijn: Joods opvoeden, Joodse tradities, politiek en Jodendom op reis. De eerste columns zijn inmiddels gepubliceerd op de website van Freyda.

Blijf de website in de gaten houden en ontdek waar onze columnisten mee te maken krijgen.

freyda Meer info:
Over Joods leven freyda.nl

"Naar de synagoge
maar niet voor geloof"
— ZOHAR VAN TIJN

"Kunnen Joden de
overheid vertrouwen?"
— JURRIAAN LIMBURG

Gespreksgroepen

Is een gespreksgroep iets voor jou? Ja, een gespreksgroep is voor iedereen die goed kan luisteren en graag zijn of haar ervaringen wil delen. Het is voor mensen vaak prettig om zaken met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving, doordat er herkenning te vinden is in elkaars verhaal. Op deze manier vind je erkenning voor je eigen gedachten en dilemma's. De komende tijd starten we met de volgende gespreksgroepen:

Nabestaanden het verlies van een dierbare (Amsterdam)

Het verlies van een dierbare is ingrijpend en brengt veel emoties en gevoelens met zich mee. Wie rouwt, doet dat op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Maar verder heeft iedereen te maken met verdriet en pijn.

De gespreksgroep voor nabestaanden zal gedurende een aantal maanden 6 keer bij elkaar komen. Twee (groep)maatschappelijk werkers begeleiden de bijeenkomsten in alle vertrouwelijkheid en veiligheid.

Wij zijn voornemens deze groep te starten in de regio van Arnhem. Graag horen wij het wanneer u interesse heeft in deze groep.

De naoorlogse generatie (Rotterdam, Den Haag, Amsterdam en online)

Jarenlang was er geen aandacht voor de zogenaamde naoorlogse generatie. Inmiddels is dat veranderd. Het oorlogsverleden van de ouders kan in meer of mindere mate invloed hebben op het leven van de kinderen. Een gesprek met mensen met soortgelijke ervaringen wordt door velen als prettig en behulpzaam ervaren.

De groep in Amsterdam is inmiddels gestart. U kunt zich nog aanmelden voor een nieuwe groep in Amsterdam die na Pesach zal beginnen.

Nieuwe schrijfgroep (Amsterdam)

In de laatste week van oktober start er een nieuwe schrijfgroep in Amsterdam en online. Onder begeleiding van een groepshulpverlener schrijf je per bijeenkomst twee stukjes over een bepaald thema. Op deze manier creëer je een "mozaïek van je leven". We lezen de geschreven stukjes voor, je ontvangt feedback van de groep en de groepshulpverlener waardoor er (h)erkenning ontstaat.

Deze groep gaat na Pesach van start. Er zijn nog enkele plaatsen beschikbaar.

Joods en Identiteit?

freйда
Over Joods leven

Heb jij een of meerdere Joodse (over-)grootouders en vraag je je weleens af wat dat voor jou betekent? Ben je dan Joods? Moet je dan extra geïnteresseerd zijn in Israël? Vraag je je wel eens af wat er in een Synagoge gebeurt of hoe de Joodse gemeenschap in elkaar steekt? Wil je in het algemeen weten hoe je vorm kunt geven aan je eigen Joodse identiteit? Als het je leuk lijkt om met generatiegenoten op zoek te gaan naar antwoorden op deze vragen, meld je dan aan voor deze gespreksgroep.

Deze groep gaat na Pesach van start. Er zijn nog enkele plaatsen beschikbaar.

Voor alle gespreksgroepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen.

Meer informatie en aanmelden via spreekuur@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-1652200.

Het landelijk telefonisch spreekuur
maatschappelijk werk is op werkdagen van
9.00 tot 17.00 uur via T: 088 165 22 00.

ALGEMEEN:

JMW

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam

T: 088-1652200

E: info@joodswelzijn.nl

www.joodswelzijn.nl en freyda.nl

JMW BUREAUS:

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6 (Station 026)
6842 CV Arnhem

*Dit is alleen een bezoekadres, en kan
alleen op afspraak bezocht worden*

Den Haag

Koninginnegracht 19 (Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev – Informatie- en ontmoetingscentrum 60+

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
*Voormalig
medewerker van
JMW*

Lea van Coeverden
Journalist

Marianne Fuchs
*Voormalig
medewerker van
JMW*

Manja Pauka
*Redactielid vanuit
haar huidige functie
bij JMW*

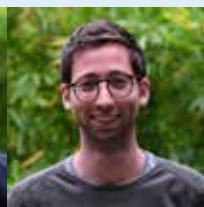
**Wouter van
der Schaaf**
*Werkzaam in het
onderwijs*

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Jolan Toff
*Voormalig
medewerker van
JMW*

Asjer Waterman
*Redactielid vanuit
zijn huidige functie
bij JMW*

Help de Benjamin met een donatie!

De gratis Benjamin wordt
overwegend gemaakt door
vrijwilligers en steunt op
uw donaties. Doneren kan op: Rekening
NL15INGB0000204420 ten name van Stichting
JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Sluitingsdatum voor het aanleveren
van sjoekertjes voor het volgende nummer:

26 mei 2022

Voor meer informatie:
[www.joodswelzijn.nl/
steun-de-benjamin](http://www.joodswelzijn.nl/steun-de-benjamin)

Particuliere huishoudelijke hulp **NIEUW**

Zoekt u een betrouwbare hulp in het huishouden? De particuliere huishoudelijke hulp van Amstelring Ledenservice is dan een uitstekende keuze. U bepaalt zelf hoe vaak en wanneer u hulp wilt. De vriendelijke en ervaren hulpen staan graag voor u klaar!

Betrouwbare vaste hulp

- betrouwbare en geselecteerde medewerkers
- een vaste hulp zodat u elkaar leert kennen
- vervangende hulp tijdens ziekte of vakantie van de vaste hulp

Hulp bij een schoon huis en meer

Wilt u de ramen laten lappen, stofzuigen, de badkamer schoon laten maken? De hulpen verzorgen voor u alle huishoudelijke werkzaamheden. Ook boodschappen doen of begeleiding bij een doktersbezoek is mogelijk. Tijdens een intakegesprek worden uw wensen besproken. U maakt kennis met één van de hulpen. Klikt het? Dan maakt u samen verdere afspraken.

Alle hulpen zijn geselecteerd en overleggen een Verklaring Omtrent het Gedrag. Ook referenties worden nagetrokken.

Prijs zonder ledenvoordeel:

€ 24,- per uur

Ledenvoordeel:

Bij herhaalde schoonmaak eenmalig het 1e uur gratis:

€ 24,- korting

Deze service wordt aangeboden via Amstelring Ledenservice. Kijk voor meer informatie op **www.amstelringledenservice.nl** of bel tijdens werkdagen van 08.30 uur - 17.00 uur met **020 - 333 5100**.

Benjamin Service Pakket (BSP) voor iedereen met een Joodse achtergrond en hun partners.

Wanneer u lid wordt van het Benjamin Service Pakket, kunt u gebruik maken van alle aanbiedingen op zorg- en gemaksdiensten, artikelen en cursussen van Amstelring Ledenservice, met daarbovenop specifieke Joodse diensten.

Neem voor informatie over het Benjamin Service Pakket en aanmelden contact op met **lev@joodswelzijn.nl** of bel Roos Bar-Ephraïm **06-12202914**.

De specifieke Joodse diensten kunt u lezen op **www.joodswelzijn.nl/bsp**.

Antwoordbon 127

naam	voorletter(s)	voornaam
adres	postcode	woonplaats
telefoon mobiel	e-mail	
☐ man ☐ vrouw		

Privacyreglement zie: **www.joodswelzijn.nl/privacy-veiligheid-klachten**

☐ Ik wil graag een **gratis abonnement** op de Benjamin.

☐ Ik wil graag informatie over de **gesproken** Benjamin.

☐ Ik wil graag lid worden van het **Benjamin Service Pakket**.

☐ en hierbij machtig ik **Amstelring** voor de automatische incasso van de jaarlijkse bijdrage voor het Benjamin Service Pakket

Mijn IBAN

Maak het hokje van uw keuze zwart. Uw persoonlijke gegevens worden conform de wet op de privacy behandeld.

datum

handtekening

☐ Ik wil graag de Benjamin **in het buitenland** ontvangen.
(U ontvangt een factuur).

Deze bon zenden naar:

JMW – Benjamin abonnementenadministratie
VAN BOSHUIZENSTRAAT 12,
1083 BA AMSTERDAM

4 mei 2022

Herdenking van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog

ALTIJD IN ONZE HERINNERING

- 15.30 uur: Inloop
- 16:00 uur: Aanvang programma:
herdenking van onze dierbaren,
muziek en kaddiesj
- 17:30 uur: Einde programma
- 17.45 uur: Samen eten (voor eigen rekening)
- 19.00 uur: Bezoek mogelijk aan tentoonstelling
op locatie
- 19.30 uur: Gelegenheid tot het volgen van
de herdenking op de Dam
op groot scherm

**Herdenk uw dierbaren met een foto, het noemen
van hun naam, een kort verhaaltje of gedichtje.**

De toegang is gratis. Bij interesse kunt u een mail sturen naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bellen naar **088 165 22 00**. De bijeenkomst zal in Amsterdam plaatsvinden. De exacte locatie wordt bekend gemaakt na aanmelding. **Aanmelden voor 21 april 2022.**

De activiteiten van JMW zijn toegankelijk voor iedereen met een Joodse achtergrond en hun partner.

Mede mogelijk gemaakt door *maror*

